

ERDÉLYI MUZÉUM.

TIZEDIK 'S ÚTOLSÓ FÜZET.

KIADTA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DÖBRENTEI GÁBOR

Ns. Hunyad Vármegye hites Tábla-birája.

P e s t e n,

Trattner János Tamás' Nyomtató - műhelyében.

1 8 1 8.

badabban mozog a' szív , mintha valaki azt, dicséretetek mondására előre lekötelezi. Önnkéntes tisztelettel tartozunk a' Jóhoz , 's midőn virtusait, melegséggel emlegetni képesek vagyunk, akkor azoknak előttünk tartásával egyszersmind magunkat is erősítjük.

Hanem , ha Néked, szerencsés, és szerencsétlen Özvegye, némű enyhítésedre lenne, hogy illy Hitvesednek általam is e' hálá nyújtatik, mellyért az örök Igasság, piritólag rám nem nézhet, ha , gyermekeidnek, nemes árnyék, egykor emelkedni fog érzések illy Atyának nyomdokiban vallási tisztelettel járni, ugy fájdalmassan is gyönyörködöm. Áldhatom, akkor a' végzést, hogy a' Jó ért, hév szívet adott, melly annak, el hunyásán, együtt tudja érezni a' bánatot 's fel növendő magzatokban hasonlatos nemes lételre törekedést gerjeszthetett.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

AZ ELSŐ FÜZETBELI JUTALOM KIHIRDETÉSÉRE BÉKÜLDETETT SZOMORÚJÁTÉKOKRÓL.

I.

JÁTÉKSZÍNEINK' MOSTANI ÁLLAPOTJA.

Ha papirosra forgassa é a' felsőbb érzelmű Hazafi, gondolatjait a' magyar Játékszíni jobb dolgozások elésegítése felől, vagy elkedvetlenedve hazafiuságtalanná lett korunk lágyságán, elnémuljon azon gondolattal, hogy illy a' maga nem-

zetiségére alig ügyelő Nép között, akármelly tiszta indulatu igyekezete is hijában leszen? Ha elsi-
ketítse é magát a' gondolatlan csufolkodók lár-
májára, kik balra magyarázván mindent, a' mit
Tanítójiktól nem hallottak, nyelvünk művelése
terjesztését épen ugy akadályoztatják, mint azok
a' külföldiséggel elegendy jobb tónt affektáló Urak,
kiknek fülek előtt csak az idegen színjatszó hangja
jól zengő. Ama kritikaszterekkel banni legkön-
nyeb volna, csak főbb Magyarjainak tartaná-
meg, nyelvünk felől hozott 's jó Királyunk ál-
tal megszentelt Ország-gyűlési törvény cikke-
lyeinket. De sokan, mintegy megvetésére a' Ki-
rályt 's Hazát által törhetetlen paizzsal védő nem-
zetiségnek, mellynek dicsőségét nyelvünk felől
szólló törvény-cikkelyek által szándékoztak el-
érni az Egybe-gyűlt Rendek, mindent elkövetnek
idegen Játzóknak közinkbe fészkelésére, 's a' Nem-
zeti Játékszín' kezdőjít számba se veszik. A' ma-
gyar vérrel szerzett jóság külföldi fényezésnek 's
a' nemzetiséget eloltó játékok' elésegítésére terem.
S e' szemfény-vesztő gyönyörüségek között kezd
nebelgeni a' nép, megszedítetve az alsóbb osztá-
lyig, 's arról gondolkodni, hogy ez mit szülhet
az unokákban, nem szokás. Feltüzesedve szollugyan
néhány a' Nemzetiség megtapodóji ellen, de az örvé-
nyen nem fordíthat. Hova hajlott az a' nemzet, melly
nek Ösei, a' Pozsonyban tartott 1593 beli Ország
Gyűlésen, 11-dik Rudolf Személyesének, Mátyás
Herczegnek deák beszédét sem értették, mig Ku-
thassy János, Cancellar, magyarul nem tolmá-
csolta 1.)

1.) Lásd: Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke in
welchem gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der
ung. Geschichte aufgezeichnet haben. 1 Band. Zusammengetra-
gen von M. C. Kováchich, Ofen 1 805. pag. 277.

Ez ejti félelembe a' Nemzet közbecsületére felmelegedett igyekezetet, e' miatt lehet kérdezni, ha annak, a' ki idehaza parlag mezeinket Literatúránkban virítatni akarván, áldozatai nem lesznek é minden haszon nélkül e' lágy meleg kornak puhaságában. 'S így vissza vonja é magát kedvetlen kebellet, vagy bévágjon é bátran az akadályok közé, 's remélheti é a' sanyarún véghez vitt munkájának gyümölcsét. Lelket lankasztó biztatás, hogy a' mi nemzetünk még nem rég kezdi nyelvét művelni, tehát még várva a' műveltség által eléjövő nemzetibb gondolkodás terjedését szükséges előre dolgozni, mint ha lenne majd egy idő, mellyben az igyekezetnek többsikere lesz. Lelket lankasztó, mert, ámbár igaz, hogy a' műveltség köz elterjedésére sok féléknek kell sokáig egybe-dolgozni, hogy annak megindulása mindenütt bajosan kezdődött, de, mi nem csak helytt nem állunk, nem csak nem segítjük a' nemzeti művelődést, hanem sokan apró passziócskájiknak áldozva, hátráltatják. Minek az idegen játékszín Kolozsvárra, melly város, elébb néhai Báró Wesselényi Miklós és mások által, nemzeti Színjátszóinknak oltalmazó-menedék helyevolt, hol a' külföldről oda telepedettek is mind megmagyarosodnak gyermekeikben. — Bővebben elé kell adnunk a' 11-dik Füzet Előbeszédjében érintetteket, Ha t. i. minden Magyar Országi 's Erdélyi városaink lakosai csupán Magyarok volnának, ugy azok épen a' szerint készítették volna játékszíneiket csupán Magyar Színjátszók számára, mint a' hogy most a' német lakosok, németet állítotak Sopronyban, Pozsonyban, Budán, Pesten, Kassán. E' városok magyar születésű polgárainak önn-

ként jött volna a' magyar játékszín. De, több városaink lakossai nem magyarul olvasó hazafitársaink lévén, nálunk a' Nemességnek kell és szükség játékszíneinkről gondoskodni; nem vétenek é hát Gazdagabbjaink, a' Haza ellen, midön magyar lakóu városainkba is idegenek felsegítésére adják pénzeket? Alig állhatna fel valahol jobban, Magyar Játékszín, mint Kolozsváratt. Az egész lakosság Magyar, oda gyül bé télre a' legtöbb Magyar Uraság, mellynek nevelése is pénze is inkább van, azt érteni, segíteni, mint eddigelé más magyar városi polgári rendnek, ott tehát a' magyar Játékszín, nevelő iskolája lehetne azon, idővel megszorodható játékszíni előadásraszületteknek, kik utóbb jól elkészülve a' több Városokban is jobb izléssel jelennének - meg. Hogy nálunk is lennének olly Színjátszó, mint a' Francziáknál; Lekain, Restier, Baron, Larives; a' Németeknél, Schröder Eckhof, Iffland, Lange, arra példát adott Kócsi, néhai feleségével 's Jancsó, kik, midön a' nemzetiségért lángoló B. Wesselényi, Játékszínünket áldozatokig segítette, ugy állottak elé, hogy idegen földeken is méltó javallást nyertek volna. Most a' mikor inkább csúfoltatnak mint segítenének, más felé fordul a' játékszíni tökéletes előadásra született talentum, 's e' hidegség elfojtja a' játékok irójiban is, az azok főbbje után való tüzes törekedést. Bé nem végezve áll az 1792-beli Ország Gyülése végzésénél fogva elkezdett, 's az 1811-beli által tovább építetett Erdélyi Játékszín, 's igaz hogy néhány mostoha esztendő nem engedték - meg a' Közre adakozhatást, de lehet é reménylenünk, jobb időben azon épületnek egészen felállítását?

Hanem, Rousseauval egyezőleg szólva; emberiség's igasság első kötelességeink, a' haza szeretete pedig legelőbbszer kifakadó érzésünk. Engedjünk hát folyamatot ez érzésnek's ha Országunk Rendjeinek e' tárgy felől való bölcs tanácskozásait, még most, közönségessé léve nemláthatjuk is, higyjük azt, hogy a' nevedő nyom még hasznát fogja venni, 1811-dikbeli Magyar Ország, Ország Gyűlés jegyző - könyvében találtató hazafiúi buzgóság okos javallásainak. „Az igassággal látszik ellenkezni, ez áll ott a' 33-dik Ülésnek egyedül a' magyar nyelvről folyt dicséretes előre látása feljegyeztetésében“ az igassággal látszik ellenkezni, hogy minekutánna a' Pesti theatrum Pest városának, tehát Magyar Városnak eladott fundusaiból épült, az egyedül a' német társaságnak szolgáljon, és abból a' Magyart kizárhassa. Ezen városnak értéke, gazdagsága részszerint az egész nemzet kereskedéséből és minden igyekezetének ottan, mint fő városban legtöbbszer megforduló hasznából, részszerint a' törvények és más egyéb dolgok miatt ott mulató Hazafiaknak költése által nevedett, illő tehát és igasságos, hogy a' nemzeti közjóra használtassék, sőt, ha a' mint állítatik a' magyar játékszín a' némettel meg nem férhetne, ugy egyedül a' magyar maradjon, a' német pedig megszűnjön, mivel akár, mint a' nyelv előmozdításának, akár, mint a' Nemzet pallérozódásának eszközét tekintsük, ezzel Hazánkban a' Németnek nem tartozunk.“

Ha ez utolsó kitévelt, minden sértés elkerülésére változtatni okosságnak találtatott is, de a' nyelvnek felemelése's Játékszínünk megerősítése iránt köz akarat állott fenn. Igy, tehát, az Or-

szág egybe - gyűlt Rendjeinek lelkes ebrésztését tekintve, szavakat adhat a' magyar Iró, hazája iránti szeretete melegségének, 's érzését nem engedheti egészen elnyomni indifferenseink cselekedetei által. Esméltethetné ezeket a' haza's nemzethez való tartozásokra, az Erdélyben járt Ausztriai Császárné, felséges Királynénknak igasságos és bölcs mondása: Midőn a' Császárné egyikhez a' Kolosváratt bémutatott Uri asszonyok közül szólott volna 's ez a' felelettel késnék, mondván a' bémutató Gróf Eszterházy Jánosné, hogy talán a' német nyelvbéli gyakorlatlanság miatt felel későbbben, egy, más, mingyárt mellette volt Grófné ezzel vága a' beszédbe: szégyenünknek tartanók Fejedelmünk nyelvét nem tudni. Erre Ő felsége, ezt válaszlá: sőt inkább más nyelvet nem tudni épen nem szégyen, a' maga Nemzetéét jól tudni kötelesség.

Nemzetünknek, nyelve felemelése által is, dicső fenn maradásáról, Eleink szükségesnek tartották gondoskodni, 1.) 's midőn újabb Ország

---

1.) Lásd: Corpus Juris Hung. Decret. XII. Anni 1550. artic. 5. Első Ferdinand alatt, mellyet onnét ide irunk.

Maximilianus Rex, ex Hispaniis, in Ungariae moderatorem accersiri petitur. Articulus 5.

Quodsi id fieri nequaquam posset; tum vel saltem Sereniss. principem Maximilianum Regem Boemiae, filium suum carissimum ex Hispania quamprimum in Ungariam accersire; et inter fideles suos, in hoc Regno; ad Reipublicae moderationem curandam, atque linguae Ungariae usum et militarem disciplinam perdiscendam collocare dignetur.

Lásd még, 1569 ről, Maximilian Királyunk harmadik decretumának 33dik articulusában a' 2-dik 's 3-dik §-ust. Et casu quo Suam Majestatem a' Regno longius abesse contingeret, unum ex illis (t. i. fiai közül) loco sui, et si usquam possi-

Gyűléseink 2.) ugyan a' mellett sürgetőleg bu-
zognak, nem törvényes kötelessége é minden Ma-
gyarnak elhárítani azt, a' mi törvényeinkkel el-
lenkezik.

Tápláltatva tehát, lelkesebb jövendő reményé-
től, által megyünk azon Játékszíni munkák felöl
való szóllásra, mellyek az I-ső Füzetben tett hir-
detés után béküldettek. De, minekelötte azok-
ról kimondanók vélekedésünket, eléadjuk a' Szo-
morú-játék theoriáját, mellyet a' kiadótól irat-
tatni azért ítélt szükségesnek a' bíráló-társaság,
hogy mutassa, mik szerint kívánta tenni részre
nem hajlott vélekedését. Buczy Emil is azért dol-
gozott a' Tragoedia legfőbbjéről, hogy arról jobb

bile sit, in Ungaria, ut linguam quoque gentis addi-
scant relinquere: Quemadmodum Sacra Majestas Sua, se
hujus rei, primo quoque tempore, clementem curam habitu-
ram obtulit. Lásd ezen törvényczikkely első §-át is.

2.) L, az Erdélyi 1791-beli Ország Gyűlésen hozott törvényt
Novellares Articuli Anni MDCCXCI, Artic. XXXI, Sacritissima
Sua Majestate benigne annuente, lingvae hungaricae usus an-
tea quoque vicens in gremio Nationum Hungaricae et Siculicae,
atque apud omnia Dicasteria, Officia et Tribunalia, porro
etiam obtineat. Latina autem in expeditionibus Aulicis Came-
ralibus, protocollis Gubernialibus et Correspondentiis cum
Suprema Armorum praefectura vel extra provinciam ducendis
adhibeatur.

Még 150 Ferdinand Királyunk, 1527-ben Januar 10-dikén
költ, a' Nemzetet bátorságossá tevő levelében. Wollen och
zukunfftigen Zeit die hungarische Sprach und Nation (sso ke-
gen der christenlichen gemeinde woll vordienet) mit unser en
Krefften und Vormogen handhaben. Lásd, Mart. Kovachich
Vestigia Comitior. apud Hungaros celebrator. Tom. 3-tius, lap
96 — 101. Ezen szavakat, a' Statusok, a' fenn említett 1811-
dikbeli Orsz. Gy. napló könyvebe is bétetették. L. a' 32 ülést,
's láss ott, e' tárgyról még többet,

izlés, felsőbb regulák 's magasabb pontból tekintés terjedjen - el, mint eddig elé Dramatikusaink munkájin látszik; azért vagynak közölve előre a' IX-dik Füzetben, a' Német játékszin történetei is.

II.

MINT KELLENE LENNI A' JÁTÉKSZINNEK?

Az édesen rázkodtató, játékszíni munkákban lévő nemes vonások, a' virtusnak a' kegyetlenkedő Sorssal megvívása, a' Szüléknek gyermekeikhez szívet epedeztető vonszódása, 's ismét ezeknek azokhoz ragaszkodása, szép áldozatai a' Haza szeretetének, a' házassági, baráti hűség, a' szerelem' édesen érzett de alacsonyodásra nem vitt kinjai, vagy szelíd vagy bánatos könnyet olvasztanak - fel, változólag egy érzésről másra visznek által 's fejtik a' Nagyság ideáját. Ámbár tudjuk, hogy az eléadott mind csak édes csalattatás, még is a' legnagyobb megindulást érezzük. Imádjuk a' nemes lelkünek képét, 's megutálással tekintünk megfejltkezve még csak arra is, ki az Alacsony' személyét játszodja. Melly szempillantat, a' törvényadónak, kilesni az ember természetét, hogy a' gyönyörködés kereséséért a' játékszinbe ment személy, a' cselekedetnek szem által szívhez vitetett megérzékenyítésénél fogva miképen tétethetnék minden jót elfogadvá 's annál mélyebben gyökereznek - meg benne, ezen, nemes tettek iránt felmelegedés, mivel oda önnön akaratjából menvén, szabadságát érezné a' maga formálásában. A' mulatság helyének vélt épület, így lehet-

hetne a' legmunkásabb erkölcsiskolájává, melly a' Vallás tisztább tanításaival együtt az emberek nemesítésén hatalmasan dolgoznék. Kiki tudhatná azt, hogy a' törvénynek nem csak olly egyenesség', igasságosság' védelmére kellene lenni, mellyből személyes oltalom, polgári bátorság, földi haszon következik, hanem tétettetnie kellene mindere a' mi az ember' erkölcsi természetét nemesíti. Ma, Szabad önnkényre hagyattatik sok, a' mit Szólon és Lykurg nyilván tiltottak, mert ők mint filosofusi törvényadok elébb az emberi hajlandóságokat tanulták 's azokat akarták igazgatni. Most elmennek a' törvényhozók tagjai közül sokan, magoknak, munkálkodásaik után kedves esti órát szerezni 's el kell nekik nézni, midőn sehonnai kerengők 's rossz erkölcsüek mulattnak. Nem lehet azt ellenvetni, hogy a' rendkívül való ügyességgel leggyakrabban korhely kiesapongás jár, a' bölcs rendelés ezt is tudná illő korlátban tartani. Mert, az a' korhelység csak azért van, mi vel a' természettől külömben sok jó rátermettséggel meg ajándékozott, nem hozhatta magát tetteiben mivelődés által, harmóniába. Még az is, a' ki felette eleven 's minden bényomásnak hirtelen engedő temperamentumánál fogva a' Legszebb a' Legnemesebb iránt hamar ingereltetik 's ugyan azért mindenre nyitva álló érzései oda is sebesen elragadják, hova magát süllyeszteni nem kellene, még az is gyakorta nemes tartózkodásra emlékeztethetnék az előtte álló rendelkezések által. A' Szamosz szigetbeli Archilocus, elfutván görög hazájafiai egyik csatájából erre következett csúfos megvettetését a' legszebb hymnusszal törekedett elfelejtetni, minekutánna az Olympiai játékokhoz nagy nehezen bocsátatott, mivel a' paizst elve-

elvető gyáva futót nem akarták a' Halhatatlannoknak zengők száma közé felvenni.

Arra valóban, minden város elöljáróinak szorgalmasan kellene vigyázni, hogy ezen közönséges mulattató-helyek a' tiszta erkölcs megsértésére ne legyenek. Szükség volna erre ügyelő Személyeket kirendelni, kiknek mind a' Játzók hatalma alatt lennének, mind, inkább arra gondoskodnának, hogy pajkos, szemérmetlen darabok ne játszattassanak, mint sem, igasságokat bátran kimondó munkákat elnyomjanak. Mert, ne sértések-meg csak a' törvény 's igasság, ugy nem szükség félni a' békételenkedéstől. Maga a' Nép verile akkor azt, a' ki társasági csendességet ront. 'S hol, a' Népnek jó erkölcsi erzése van, ott nincs miért rettegni az igasság tudásának káros következtetésétől. Tudván a' Nézők, melly cél fekszik még a' gyönyörködés alatt is, erősebben érezhetnék az eléadott szép cselekedetet, mert tapasztalják, hogy az azt eléadó, méltó személy is annak nemessége festéséhez. Ki szemtelenkednék akkor az illetlen helyezeteknek is kitapsolásával? A' most elémutatott pajkos jelenéseken kifakadó érzésnek szabadon hagyott utja, kényére sikamodik el 's majd könnyen erkölcstelenségre vezet, mivel, mihelyt pirontság nélkül jelentheti magát a' szemtelenség, azonnal kész a' vétkekbe rohanás. Emeld-fel a' szemérem fátyolát 's már elreppent az ártatlanság angyala.

De, a' játékszín alánlása helyett ellene szólunk? Igen is a' vele visszaéléseknek, 's azért, hogy a' közöttünk felállítandó Játékszínek körül az erkölcsiség élémozdítására is legyen gond. 'S e' célból meg kell minden oldalról a' dolgot tekintenünk.

A' mint nem lehet tagadni, hogy az említett rendelések által a' játékszínek inkább megfelelnek egy nemesebb célnak, 's nem aljasodnának sokaknál olly léha időöléssé, mint a' Rómaiak embertelen gladiatoros játéka; ugy, nem akarjuk csak ugyan azt is állítani hogy a' Játékszínnek így is, mint most van, sokféle béfolyó hasznai ne lennének. Nem lehet azt elpuhult idők szüleményének mondani, ez ellen sok Nemzetek példái czáfólag szóllanak, mert az elpuhulást egyéb titkos rejtett okok szülik; sőt a' Hazának a' Nemzetiség magas érzésére való kifejtődését mutatják a' benne felálló illy Intézetek, 's a' hol a' Nemzetiség becsben van, ott egyéb nagyhoz is energiaszen. Ha, rosszakká válnak a' játékszínek, nem magok magokban okaik, hanem a' rájuk való tág 's hideg felvigyázat. Ne hagyattassanak vakító gyönyörűség álmába merítőknék 's felejtetésül az egyebekre való gondoskodásnak, akkor általak a' Nemzet, erő 's okos vigyázat fenntartására serkentetik. Inkább az a' Nemzet volna már puha, melly megtudná engedni, hogy a' maga Hazájában idegen nyelvű játékszínek a' hazait elnyomják. Vagynak közöttünk, kik a' komédiázást nem a' nemes magyarhoz illőnek tartják, 's inkább szeretik nézni, ha magából, az ő szavok szerint, idegen csinál bolondot. A' mondás nagyon bal 's egy genialis Színjászó érdemét megismerni alig tudásból ered. Ha még egy más vélekedést is felvesszünk, hogy játékszín azért nem kell állítani, védelmezni, mivel az lágyságot hoz elé, 's midőn látjuk az illyent mondót magát is több rohanó sokasággal ugyan a' maga hazájában idegen játékokra menni, a' gondolat helytelen következtetésén lehetetlen el nem mo-

solyodnunk. Idegen nyelvű játékszín épít, de az Istenért! a' hazainak felemelkedésén nem kell dolgozni, mert az ront, puhít!

Ámbár, karaktere erősítését most így, nem igen hozza ki onnét, a' ki ahhoz való már elébb beszívott principiumokkal nem jelenik-meg ott, de még is emlékeztethetnek sokan, kik külömben keveset szoktak gondolni, hanem természeti jó érzések van, némelly látott szép vonások által arra, melly mennyei nyugalom becsületes embernek lenni. A' vétek iszonyatossága, elevenen állítatván-elé gyalázatos rettenetességében, mitso-da semmi zavarék az olyan, ki annak gonoszságaitól el nem rémítetnék. Az ember szívének olly elrejtett oldalai lehetnek, mellyeket magán kívül senki nem ismér 's mikor ezen, talán önnként palástolgatott szegelet, festve találja magát, nem szesszen é meg, hogy az, ő, 's az arra következhető ott már eléadott szerencsétlenségnek nem fojtja é el okát, minekelötte ő is abba esnék. Okosodhatik ott a' ki akar, az indulatok szenvedelmek, káros kicsapongásainak példájából, mert ha csak egy olvasás annyira felhevítheti képzelésünket, hogy a' leirt nemes vagy alávaló karakternek képzetét sokáig magunk előtt hordozzuk, miért ne vennök a' szemmel is látottat, még elevenebben? 'S ha az ember ritkábban tanulna is, mások példáján mint a' magáén, mivel azzal hízkeledik magának, mintha ő szerencsésebben tudná véghez vinni az eleibe vettet, másnál, azonban még sem vész-el a' példa becse, mert az, megbotlásakor tüstént eszébe jut 's ez az egyszeri megbotlás is annyit tehet, mintha példa nélkül kétszer tanulta volna-meg, a' mit neki tenni nem kell.

Említést érdemel az is, hogy a' játékszínnek a' társasági élet azon kellemeit, mellyek által a' külső maga viselet magához vonzóbbá lesz, terjeszteni nagyon segítik, 's az embereket egymás iránt több műveltséggel bánókká simítják, melly az élet valóbb becsének is több öröme ingert ad. Eltörlik a' buta darabosságot és sok apróbb észreadások által, sokféle, külömben elmaradottat kifejtének, 's így a' csendesebb virtusok elfogadására való képességet is érlelik. A' sokféle rangok, vallásuk ugyan azon egy fedél alá gyűlése közelebb huzta az embereket, kik épen ezen okoknál fogva, elébb mintegy külön fal által elválasztva voltak. Vala egy oktalan idő, mellyben a' fő születésűek, alább való teremlésnek nézték a' szegény sorsut, mellyben egyik vallásu sajnállotta a' másikat, hogy az Mennyországbán nem részesülhet. A' sokszori egybe-jövetel szelídítette az embereket 's egymás iránt igazságosabb gondolkodást ébresztett, kölcsönös társalkodásokban tett tapasztalások, hogy nem csak egy felekezetnek vagynak nemes szívű emberei. 'S ha így mindenik megbecsüli a' más vallásu Jót, az emberiség által egybe-köttetve, nem inkább mozdíthatatik é elé közös iparkodással a' Haza szerencsés állapotja?

Könnyen általlátható befolyása van a' Játékszínnek a' Nemzeti nyelv csinosítására. Midőn majd mindennap láthat a' Néző vagy szívet reszkettető vagy elmességgel teljes vagy egyéb festések által magához huzó játékot maga nyelvén előadva, kétszeresen fogja becsülni a' hazai szót, 's kedves lesz előtte zengzete. Azon öröm kijelentés, mellyel, a' külföldön idegen nyelvű játék szép vonásain semmitől el nem fogódtatván,

az ott honnyosiak felbuzdulásába szívesen elegyedünk, a' magunk Hazánkban lévő idegen nyelvű játékszínnek akarmelley jelességén is méltán csak hideg taps, mert önnön nyelvünk elnyomattatásában mindég csak a' magunk leegyaláztatását érezhetjük. De, teljes megelégedéssel fogadja a' Hazafi, a' maga meg nem vetett, sőt felemelt nyelvéen hallott lelkes munkát. A' nyelvmivelésére fordított szorgalomnak ekkor ez által az a' sikere lesz, hogy minden csinosítás, minden erős kifejezés közönségesebben elterjed a' Nemzet tagjai között. Azok is, kik idegen földről bészállván, lakhelyet a' Nemzet földjén fogtak, mulattatásokat a' Honny nyelvén találván, egészen hazaivá lesznek gyermekeikben, mint a Debreczenbe, Kolozsvárra, Maros-Vásárhelyre származottak; egyesülnek az őket is védő törvényü Ország közboldogsága elésegítésében 's megszűnik az a' százfelé huzás egy Királyságban, melly soha semmi jót nem szül. A' mi törvényeink között az indigenatus, a' megnemesítés olly bölcs elrendelésü, hogy azok magokkal hozzák az idegen származásunak Magyarrá lételét. Vagy ha azzá nem változik legalább gyermekeiben, nem érdemli meg, hogy a' törvényes védelem palástja alatt, magvaszakadt dicső Eleink hamvai földjének termékenységéől, tölünk idegenkedve, társunk legyen.

III.

ÉSZRE VÉTELEK A' SZOMORÚ - JÁTÉK THEORIÁJA KÖRÜL.

Nemest termő magvak elhintésére van tehát az a' költő születve, kit a' Játékszín számára dol-

gozás tehetségével a' természet megáldott. De, hogy, az említetteket eléhozni szerencsés legyen, minden születési jól elrendelés mellett is a' legnagyobb vigyázattal kell előre készülnie, különben azt mondjuk, a' mit a' fényes születésü de neveletlen felől. Emberekből akarván, mulattatások bözben a' benne rejtező jót kiserkenteni, az emberi minden indulatok természetét kell kilesnie, legkisebb vonásaiban. Hogy hozzon elé érzést, felindulást könnyet, sohajtást, ha nem ismeri az azok gerjesztésére szükségesen választandó utakat. A' filozófáló írónak, a' Költőnek általjában elkerülhetlen az ember ismérése, de legfőképen megkívánja ezt a' Múza a' Játekezíni Költőtől; e' nélkül borostyánt nem ád. Számolja - fel azt jól, hogy ez's amaz érzésnek millyen szükségesen előre járultból kellett következni, 's ez vagy ama nemü indulat vagy temperamentum mint fejti magát a' Szemlélő elibe különböző környülállásokban. Külömben mindent tarkán fog egybehányini, 's szép, nemes gondolatok, magas festések' eladásába bíztaban nem azt veszi czélul, hogy az embert, a' hasonember természetes jól festése által fogja - meg's tartsa magánál, hanem, megelégszik, ha amazok eléfordulnak 's a' Dráma' jelenésekre 's felvonásokra van osztva. Ismerje meg a' költő jegyző-lélekkel ideje korának szokásait 's a' hajdaniakat, polgártársainak bohóságait, mindenkor és rang' hajlandóságait. Ezeknek, emlékezetébe gyűjthetése végett jól teszi ha az emberek mindenféle osztályait a magok egybe gyülő helyein felkeresi 's azok beszéllése modjáról, gondolkodásaik eladása minémüségéről jegyzeteket szerez. Látassék ő jelen lenni a' többiekkel, azonban méregegyesen mindenkor a' maga fennvilágu elválasztó itéletével, mit kelljen emlékezetében tartani 's mi

lesz ide vagy amoda való. Majd gazdagon táródik ki 's gyűjtemény, a' dolgozás lelkesedett óráiban e' minden rész a' maga helyére símul.

Kétségen kívül sok idő telik-el, míg emberből jó érett emberismerő lesz, 's e' tekintetben nem ok nélkül mondotta Voltaire, hogy a' játékszíni költőnek csak 30 esztendő s korában kellene munkájával eléállani. Hanem, ah! hogy néha az ítélet erősödésével a' meleg érzés, a' teremtve csapongó képzelő erő, hunyik, holott e' kettő együtt erősíti - meg a' Munkát, időken győzödelmeskedő energiás bájjal. Mert az a' sokszínű gyűjtemény, mellyet a' figyelem, erős emlékező tehetség, éles látás egybe - szedegettek, még mind inkább csak alapja az épületnek, 's legelső véknyan huzott rajzolatjai. Ezekben majd, a' Szebbet, Jobbat kiszedő képzelésnek kell még törteni, változtatni 's főképp az egybe - állításra megért észnek, melly a' vad kinövéseket elvagdálja 's egy felsőbb kivált tónust ad, midőn a' felfogottat, zavarodásából megtisztítgatván, a' Költőnek individualitását elrejtő oly képpé emeli, mellyben, Egység, Világosság és Tökéletesség van.

Kiválasztván tehát a' Játékszíni Költő magának oly tárgyat, mellyel való bánhatáshoz magában legtöbb erőt érez, és személyeihez illendő érzések, gondolatok legnagyobb hasonlatosságát tudja lenni kebelében, kiterjeszkedik talentuma teljességével azokra. Legszerencsésebb fekvésű tárgya is eleinte csak képzeletében szakadozva álló képekből áll, mellyek magoktól mingyárt életteremnek mihelyt a' teremtő lélek a' maga helyesen választani tudó tehetségénél fogva a' Szépbe önthető töredékeket megragadta. Ezeknek a' csupasz természetnél feljebb emelésében, szoros egybe-állítása-

ban erővel teljes rajzolatiban, eleven színadásaiban mutatja magát Genieje. Mind ezt, egyedül az hozhatja elé, mert a' csupa szorgalom, a' száraz igyekezet, majd itt majd amott hágy kitöltést ohajtató hézagot, mellyet csak a' teremtő lélek, meleg szív, tud teljesen úgy megrakni, hogy minket Olvasókat vagy hallókat sehol se, vagy csak ritka helyen hágy nyugodni, hanem mindenkor felingerlett figyelemben 's nyughatatlanító édes bánatu érzésben tart.

Ámbár a' képzelés segíti legfőképen elértemni a' szép művészség munkáját, de ennek minden ne-
meiben még is ugyan az a' teremtő, alája veti magát az ítélgetéssel egybe-illetgető észnek, 's ez, amannak figyelmetlenségét sehol se bünteti-meg elmulthatanabbul, mint a' drámai költésben. Az életben is, valamelly tettnek hitelességét egyszerűen az egybe-köttethetésekből keressük, 's olly szorosán megkivánjuk, hogy a' színen eléadott cselekedet megtörténhetőségéről még elébb gyanakodjunk 's gondolkodjunk ne legyen szükség, hanem annak valóságossá lehetőségéről azon pontban tökéletesen meggyőztethessünk. Melly jó rendben kell tehát a' Költő' képzelésének lenni, melly éles ésszel kell neki megválasztani mindent, hogy semmit ne hozzon elé, a' mi a' kedves illusiót megzavarja. Minden oldalról szükség a' Költőnek figyelmeznii, hogy az egybe font történet lánczai a' magok helyeken erősen álljanak. Ha már a' fő cselekedetet elintézte, akkor azt a' karaktert kell neki jól felfogni, melly körül az a' fő cselekedet forog, 's kiosztani ismét minden más karaktereket úgy, hogy azok az Egésznek harmóniás egybe-állításához tökéletesen illjenek, majd ezeket olly környülállásokon kell keresztül hordozni,

mellyekben a' kijegyzett karakterek magokat mind inkább fejtsék 's a' mindég kitünőbbnek festendő fő személy mellett a' cselekedet feloldását elésegítsék. Ha mind eddig szerencsésen vezérlette is a' megkívántakat, még a' végső kivitelben vesztetheti el azt a' dicsőséget, mellyet a' már ugyan felingerlett, a' már megrázkodtatott és édesen nyughatlan várakozásba hozott érzés hajlott megadni, de az észtől helyben nem hagyható feloldásban való megcsalattatás miatt csak félig-meddig 's kedvetlenül nyujt. Ugyan is, a' kivitel körül világosnak kell lennie 's pedig úgy, hogy az arra törekedés felette nagyon ki ne tessék, hanem minden önnként és szükségképen következtethessék. Hányszor nem reszkettetheti meg dolgozás közben azon boldog vágyakodás, ha vallyon azt, a' mit sejtett, a' mit akart, elérte é? Itt és amott kell neki megválni egy eleinte jónak tetszett jelenéstől, mondástól, mihelyt észre veszi, hogy azok, ha jók is külön, oda nem illenek. Minden szót meg kell fontolnia, 's főképen ott, hol a' cselekedet kivitelében valami nevezetes fordulás jö elé, hogy a' szó, a' következő megnyitására készítsen. Szükség, a' személyek indulatjának minden kifejtésére ügyelni, hogy egyik vagy másik messze ne tévelyegjen a' fő cselekedettől 's azzal vagy a' kisebb belé szöttekkel ellenkezésben ne legyen. Egyszer'smind illjék a' beszéd a' magokat eléadott környülállásokhoz is; a' dialogban elevenség is kívántatik; az egész cselekedet tüzzel magához vonólag folyjon, jelenésenként oldozgatva a' bogot, mellynek elébb a' legelrejtettebb 's annál fogva vágyakodtató módon el kellett intézette lenni. Mind ezeknek elérésére elkerülhetetlenül megkívánjuk a' vigyázatot, mingyárt a' kez-

dettől fogva, hol, némelly szavakból, néhány mozdulatokból már sejtניהessen az ott elvettett magot, mellyből a' Szép, a' bámító Egész virágozva, gyümölcsözve, megenyhítve eléjőjön, meg is rázkodtatva bennünket a' Nagynak, ki sokszor Kegyetlenül üldöző Sors alatt, minden vivásai mellett eldölésén, úgy hogy a' szerencsétlen Nemest szeretni tanulván, utánna vágyó felháborodással hagyjuk-el a' Játékszint. Vagy pedig az Egészből példáját láthassuk, hogy a' vétkeket vakmerő rohanással üző kevélysége legfőbb polczáról miképen zuhan a' maga által ásatott mélységbe, 's irtózásunk, gyógyítólag annak resz-kettető igasságára vezessen, hogy az örök Végzésnek, még csak fonalain is, a' Gonoszlelkü által nem hat, hanem önnettei miatt alacsonyán lehull 's tőle, Menny és a' késő Maradék hálája megtagadattik. Elvész, mint egy a' maga materiájától meggyult menykő, minden egyéb haszon nélkül, hanem ha azért engedtetett élni, hogy az erkölcsi világot szomorú példájával megrázkodtatván, megtisztítsa, 's mint legsetétebb árnyék, a' virtus fényét annál inkább emelje. Így, Macbeth felesége. Csak hogy e' helyen valami gyilkoló zshiványt nem akarunk hősnek értetni, mert a' Több Marczik iratását éretlenségnek tartjuk.

Tehesi a' költő, mulattatás közben is figyelmetessé hallgatóját arra is, más karakter által, hogy miként ragadja a' változó szerencse egy ideig, kedveltjét magasra, 's mint ejti-le ismét. De, ójja magát, fő személyének kicsiny lelkü Sorslaptát választani, mert azt, még az is unni fogja, a' ki maga nem tudná állhatatossággal viselni a' rája vetődött véletlen csapást. Nagy legyen a' hős, vadság nélkül, legyen érzékeny, de feljebb:

lágyszokásnál. Ellenben ismervén az emberi természetet, mellyben a' legtöbb Jó 's Nemesség mellett is maradoznak holmi apróbb botlások, származván vagy a' felette nagy tüzből s' innen eredő hirtelenségből vagy makacsságból, az állhatatosságnak tovább billentett mértékéből; vagy felettébbi nagyra - vágyásból, a' szép törekedés' elvesztett horgas utjáról: fesse ugyan a' legfelségesebb karakter erős méltóságát, csak hagyja-meg embernek érzéseiben. Meg van bennünk az emberi tökéletesség ideálja 's mi ki tudjuk azt festeni, csak annyira ne emeljük feljebb emberinél, hogy épen hideggé ne váljon. A' hős olly tanítólag vitessék keresztül minden cselekedeteken, hogy, példája által a' hallgató erősítessék a' Jóban, 's felsohajtás gerjedjen benne annak bukásán, miért kelljen az embernek legszebbre célzó tettei közé, azokat elrontó gyarlóságoknak jöni, 's tanulja is meg, mit kell kikerülni annak, a' ki nagy planumokat akar teljesedésbe hozni. Annyi ezer botlók 's önnön magokat, minden szép igyekezeteikkel semmivé tettek bukásaiból csak tanulhat el végre egy, a' ki meggyőzi vesztő indulatait 's boldogítója lesz egy emberi nagy társaságnak. Minden Nagy a' minek véghez vitelére az emberben tehetség van, ismet meg találja az emberben a' maga képét és természetes csudáltatását, Ekkor osztán nem a' botlások kikerülésére tétetünk figyelmesekké, hanem egy' kitelhető nagy karakternek képe lebeg előttünk 's vágyunk ahhoz hasonló lenni.

De, melly félre csavarodott gondolat, játékszini Hőst példányul felallítani? Plutarchust és Tacitust a' szép vágyásunak kezébe, azok fogják ötlet férfiasságra érlelni. Igen is fejet hajtunk e'

két nagy léleknek, 's azt ohajlanók, hogy egy ifjúnak se engedtetnék-meg az iskolák elhagyása, míg ezeket tökéletesen nem erti 's érezi. De, ne tagadtassék meg tőlünk annak elhitése, hogy a' mi ideájink szerint kidolgozott játékszíni munkának Höse is sok jó befolyással lehet. Ki állíthatja bizonyosan, hogy a' Világ Urainak, hízelkedőjik által veszedelmessé tett büszkeségjek, a' vélt mulatság közben látott Sors intései által, ne szelídülhetne. A' Jó' elfogadására hajlandó szívek, sok nemes gondolatnak felébresztését vihetik haza magokkal, mellyből, a' házi körökben csendes virtus származhatik. Ismétlem, hogy játékszíneink, nem olyan tökéletűek, mint lenniük kellene, de, még így is jobb helyre vonják, a' Nézőt, mint ha, nem létekben, az, unalmas estvéjit, kártyával, 's egyébbel töltene, mellyek csak kártékony indulatokat ébresztgetnek.

A' legnagyobb művészséget, a' legritkább költői talentumot mutatja az, midőn a' Költő, általa felvett külömbféle karaktereiben mindenütt másképen jelenik meg 's mintegy varázslattal változtatja azokat. Ő benne akkor egy egész társaság mindenik tagja természetének tárháza van, egy egész kis világot tud magából teremteni. 'S minél inkább elrejtheti magát, egymástól mind egészen külömbözőkké tehetvén személyeit, annál inkább bámulandó. Csak vigyázzunk, akár-melley gyülekezetben jelenlévők is, valamelly történet látásakor, mind külömbözőleg festik magokat vélekedéseik vagy indulatjaiknak akkori felszerkenése által. Így kell festeni a' Költőnek is az ő játékszíni társaságát. Melly unalmas, midőn a' csak szelíd érzések zengésére született Metastazió-nak (mellyekben ugyan első Eredeti) majd min-

den hősei édeskék. Mennyivel különböző eleven élet mozog, Corneille Péter' darabjaiban; és Shakespearéiben! A' mindég melegítő Schiller sem egészen mentt ettől, ifjabb heveiben; Göthe itt nagy Művész. Ne szőjje minden fő személyébe a' Költő, önn maga individualitását, ne az ő tárgyai nyomják őtet, hanem csendesedve lebegjen ő azok felett, 's a' Hősnek komoly és csak a' nagy valóért vívó magas karakteréről kedvesen tudjon általpattani a' játszi-leány természetes kifakadásaira. Göthének, erkölcsiképen csuf, művészi tekintetből édes teremtménye, Klári mellé; Egmont karakterét Schillertől kellett volna kapnunk, úgy el lett volna mustrának felállítólag érve, a' mit itten értünk. Vagy a' Schiller Egmontja nem enyelgett volna egy hajlékony Kláriver, 's nemesebb lett volna, mintsem azt más szegény szeretőtől elragadja? Ugy hát, a' Kritikáról való értekezésünkben mondott állításunkat kell ide alkalmaztatnunk, hogy, néhol könnyebb az utat kimutatni, mint azon, koszorúztatva megjelenni.

Az Égiektől szeretett Genius, ki e' nehéz, ezen ezer gátok között vezető veretlen, keskeny ösvényt, csak a' legnagyobb részben is szerencsével megjárhatja. Mint, magában észre veheti, a' maga belseje változásaira okosan figyelmező, 's mennyi jóra erősítik, mások' némelly karakter vonásai őtet, úgy hiheti, ha nem láthatja is, ha nem mondják is meg neki, hogy érzéseket felfakasztó 's azokat magáéivá tett erővel irt játékszíni munkája, nyomról nyomra lesz a' szelídebb szívűek kedveltje. Szép lelkek, fognak, nemes felbuzdulás hálájával feléje lengeni. Boldog, ki erre születetvén, gyermek korától fogva olly környürlások között volt, mellyek neki sok oldalú mivelt-

séget adhattak, rendbe-hozhatták eleinte még darabos, kitsapongó képzeléseit. Boldog, ki nemes férjfiak társaságában lehetett 's a' természetnek olly ártatlan leányait ismerheté, kiknek őszinte vallomásain a' természetet, leplezetlenül találhatta. Boldog, kimivelt Publikumnak tagja lehetvén, illy fenségu munkáját mívelttek által éreztetve tudhatja.

Könnyen általlátható, hogy, sokféleképen kellett már a' Költőnek magát gyakorolni, mig ezen itt említett fő pontra ért, Racinenek első dolgozása olly kevésbé kielégítő, hogy az, a' ki előbb hallotta a' francziának dicsértetését, mint ismerete, alig foghatja-meg, miképen lehetett azon Költőt olly nagyra emelni. De majd későbbi munkájiban inkább megszeretjük 's örömetst meghagyjuk az Euripideszi tanítvány talentuma' méltó becsét. A' szakadatlan gyakorlás, az ítélet megérése, a' több tapasztalások oszlatják-el az ifjú kezdőnek hibás képzeit, mellyekre eleinte a' publicum között lévő izlési tónus nagy befolyással van. A' kik egyedül annak vágyván tetszeni, nem mernek vagy nem is jut eszükbe a' megszokottól eltávozni, már a' nagy cél elérésével biztatják magokat, kivált midőn kevés talentumokat is elegen csudálni látják. De, a' nagyobb erejű lélek, megveti publikumának kancsal ítéletét, 's mélyebben hatván az örök példányok művészségébe, bátran emelkedik. Majd ennek becse a' jövőben fog nevékedni, melly míveltebb lévén megadja neki életében való hideg fogadtatásáért, kétszeresen az elsőséget. Amannak neve, ki csak a' maga kora izlése számára irt akkor, a' Literatura évkönyvében csak mint egy elszáradott név említetik. Ingedékony áldozóinak napjai

már elmúltak, 's a' nemesebb izlés idejében Ő, nem kell. Mert csak az él, a' jövőben is, a' ki abba előre által szállani tudott.

A' feloldandó bog végett szövevényesen egybe-bonyolított fő cselekedetet, mi is, mint minden mívelt nyelv, játékszíni munka meséjének nevezhetjük. Az újabb időkben ehhez, a' szerelem nem csak néha elegyítetett, hanem majd minden darabban a' fő cselekedet leginkább, ezen fordul meg, midőn annak vagy szerencsétlen állapotja, vagy a' kötelességgel egybeütközése 's ennél fogva annak megtagadása vagy az, az alatt elcsüggedés festetik. Hideg, fanyar 's csak szegletbe való ember, a' ki a' szerelem tiszta érzéseit becsülni nem tudja, de felette unalmasok az olly darabok is, mellyekben mindenütt csak a' szerelem. Vagy, egyedül fűszer gyanánt legyen az illyen olvasás? De, ha a' Valót szerető már előre tudja fűszerét. Örökké egy rezgő lanthurja pengetése, 's minden este vig és Szomorú-játékban azt látni, léhát nebelgésre szoktat. Minden ötödik felvonás vége felé már előre tudni a' házassággal végződést, profanálása a' drámai művészségnek, melly ne csak a' szívnek hízelkedjék, hanem az észet is foglalatoskodtassa, 's ugy lelket, erőt bátorságot is terjesszen. 'S hát még mikor a' fő személyek házassága mellé, az ök cselédjeik egybe- kelése is csatoltatik, ekkor méltán elfordulhatunk, 's ha ha csak az eső vagy hó nem esik, haza mehetünk.

Vagynak drámai mesék, mellyek elég vonszósággal dolgoztathatnának-ki szerelem oda elegyítése nélkül is, de sok költő nem érti a' nélkül való boldogulhatását 's epekedéseket játszik beléje. A' játék-meséje sokszor nem egyéb, egy darabos drága kőnél, mellyel csak a' gyakorlott szemü

hozzá

hozzá értő tud a' vele együtt heverő közönséges kovácsoktól megkülömböztetni, annak fényét pedig csak az ügyes Művész keze tudja meg adni. Vétessék - fel ugyan a' szerelem is, mint igen sok bajt 's boldogságot eléhozó érzés, honnan sok tragikai vonások származhatnak, de csak netéssék majd minden munkának fő-tárgyává. A' mostani Közönség annyira megszokta ugyan a' szerelem nézését, hogy, ha híven nem tud is szeretni, még is szüntelen azt akarná látni, a' melly elkényeztetés miatt Voltaire félve lépett-elé szerelem nélkül lévő Alzirjával, de szükség é mindenben a' rosszá lett tónusnak hódolni?

A' Görög, ámbár ezen érzés szép langja benne is égett, isteni Hősei közé nem igen elegyítette. Miért nem ők, vagy miért olly kevésbé, miért mi felettébb is?

Egészen a' példa beszédül válhatásig híres lett ugyan az attikai csinos társalkodási tónus, de az asszonyi-nem e' mellett is olly állapotban hagyatott, mint a' Scythák Trakusok, a' Tacitus Germanussai között volt, 's Amerikának vad népeinél találtatott. Átaljában a' görög tartományok férjfiainak tartották, hogy az Asszony, részt vegyen társaságaikban, külön kellett annak lakni a' ház egyik részében, hova idegen férjfiának menni szabad nem volt. Maga a' férj, minden pirulás nélkül több Hetaereket tarthatott, gyönyörüségei végett; a' feleségnek, gyermekeire, rabszolgájaira, 's a' gazdasszonykodásra kellett ügyelni. A' házasságot pedig a' pénz, nem szív, választotta, 's a' felett csak a' Szülék egyeztek a' Völegényel. Így, a' szép nem, majd, egyedül csak bujaság eszközévé aljasztatott, vagy, az atyai in-

dulat kielégíthetésénél fogva, csak az ember tényestőjének nézettetett. A' játékszínen is a' szerelem táplálói; egy olyan fennlévő helyre utasítottak, az amphitheatrumban, mint a' mai galéria. Nem elegyedhetett tehát asszony az Igazgatás dolgaiba, 's olly környülállásaiban elégnek tartá, ha, annak halhatatlan nevü fiú adhatásával büszke lehet. 'S minthogy, a' republikák, magas szárnyallásu hősi érzést, virtust, férjfiás elszánást, a' Közért akármelley szenvedésre való erőt fejtenek-ki, ezeknek eredett a' hazafi, víván a' dicsőség akadályaival minden asszonyi közben jövetel nélkül. Elbukott a' Fatum alatt vagy nem; a' küszdés nem asszonyért volt, vagy ha fonódott is ez a' nagy történet lánczába, egyéb fő indulatnak lett alája rendelve, elválasztólag uralkodó nem lehetett.

Az idébbi években, a' Keresztyén vallásnak szívhez szóló tanításai a' közép idők mysticismusával elegyedvén, a' buzgón-forró képzelésnek szárnyat adának. Ezek együtt, Istenhez buzdulásokban, olvadóbbá tevék a' szívet, mint a' Görögök hős-isteneihez való imádkozás, melly inkább arra hevíté az embert, hogy ő is azokhoz hasonló gigászi erővel bíró hatalmas legyen. Majd, nem a' Haza adott borostyánt a' fenncsatogó Vitéznek, hanem, Asszonyoktól kaphatni tapsot a' turnirozásokban, lett boldogító jutalom. Felkerekedének a' tévelygő Lovagok 's lyánkák után epedeztek. I-ső Ferencz, franczia Király, az udvari körökbe is bévivé az elébb ott meg nem jelent asszonyokat 's a' szabadabb társalkodásból eredett szerelmek viszontagságai a' Költők tárgyai is levének. Sok tekintetben szerencsés vál-

tözások 1) jöttek elé ezen környüállásokból az erkölcsök szelídülésében 's a' nagyságnak minden nemeit valóan érző Költő nagyon vonszólag tudja párosítani a' szerelmet a' hősi nagy lélekkel 's nemesen hagyja azt mindenütt megjelenni, de az elcsavart romántos ürességekben árnyékokat kergető, csak unalmas szerelem - pityergéseket hoz-elé, mellyek hamar eltévesztethetik a' közjóért mindent feláldozni kész dicső indulatot. 'S mi árthat inkább az erkölcsöknek, mint a' szerelemnek, minden nemes természet nélkül festése. Micsoda semmi jelenések azok, mellyekben a' szemérem gyalázatosan megsértetik, mellyekben leány elcsábítások, ellopások vagynak. Annak kell é tapsolni, midőn a' leány ravaszkodva csalja-meg szüleit, hogy ez, a' Nézők közül is valamelyikének már jókor észére adattassék. Szégyenelje a' Költő illy színes méreg elhintését; szégyen borítsa mind azért, a' mi a' nemes karaktert, 's a' csendesebb virtust is elé nem mozdítja. Víg-játékba az amollyannal, karrikaturának. Külömben, igasságosak Plátónak 2) és Rouseaunak 3) a' játékszín ellen kikeléseik, 's ezek csak ugy lesznek félszegek 's könnyen megczáfolhatók, ha

1) Ezek felől lásd: L' histoire du regne de l' Empereur Charles Quint, par Robertson, traduit de l' anglois. Tom. 1. à Maestricht, 1783. Introduction p. 132.

2) A' Republikájában III és X Könyv. A' Játékszínnek több ellenségeit 's védelmezőit lásd: Sulzer Allgemeine theorie der schönen Künste. Artic. Drama.

3) Collection complete des Oeuvres de J. J. Rousseau. Tome XI. Contenant le 1-er Volume de Melanges, à Geneve, 1782. Rousseau à Mr. D'alembert, sur le projet d' etablir un theatres de Comédie à Geneve.

az Irók nemesen büszkébbek vagy tisztább principiumuak lesznek, 's minden illetlent, rontást-okozót a' játékszíntől távoztatnak. A' szerelem, csak házi körökben, famíliai örömek között nem gyengeség, de igen nagyon az, midőn a' Hős magát, a' közjóra szolgáló tettektől 's egyéb kötelességeitől a' miatt akadályoztatni hagyja. A' lobogó tollú sisaktól fejét aszszonyi kebelre rejtő gyermek'- anyja, Andromache, házi rendelések megtételére utasítatik, 's Hector, hazát védeni, a' csatázó sereghez megyen. Inkább becsüljük Tituszt, mikor Berenicet elbocsátja, mint ha azt nem tenné. A' Költőnek tehát olly tulajdonságokkal bírónak kell lenni, mint a' millyen hősi-
ket eléállít. Hogy lehellje a' magas, az akadályokkal vívó lelket; hogy fesse a' Közjóért, a' törvény megtartásáért a' maga önnhasznát hátra tevő indulatja alatt le nem rogyót, ha maga épen úgy nem tudná magát, eléjöhethő környülállásokban viselni.

Azért, mind az epicus mind a' drammaticus Költő ne csak atyafiságos legyen a' régi's uj világ akármellyik Hőse érzésével, hanem ugyan annak lelke dolgozzék ő benne is, külömben hősei csak korcs és pulya növésűek lesznek. Ne merjen ennél fogva, hősi munkához fogni, ki nagy érzéseket csak mástól kölcsönöz 's azoknak csak megértője, de nem első eléteremtője tud lenni.

Ha a' Magyarok politikai környülállásai megengedjék, a' maga művelődését, Mátyásnál kezdve mindenkor folytatni a' Hazában, a' nemzeti játékszín felállításának datuma régibb volna, 's a' Költők egy korban a' nemzeti tulajdonnak teljes mutatkozásával, minden más Nemzettől külömböző karaktert adtak volna Literaturánknak

's azon nemzetiség bélyegét láthatnók. Kicsinosíthatván a' görög tragikusok ízlése által, kiknek mélyebb megismerését, az akkor nálunk is kezdődött görög tanulás feltétetheti velünk, azt a' hazai bátor szabad lelket fogták volna fel, még inkább nemesítve, mellyet magok előtt láttak. Nálunk nem bohóskodtak tévelygő Lovagok. A' szabadság és vitézség indulatja, asszonyainkban is szült görög és római fejjérnéphez hasonlító hősiséget. Talán nem csalatkozunk hát annak állításában, hogy a' külön vált nemzeti karakter, külön vált festéseket okozott volna, annak megszokása közt felnőtt Költőben 's úgy is kell eléállani, a' jövendőknék, hogy nemzetiség eredetiségét mutassák. Most nekünk ez még alig van, mert eddig elé, nagyon gondatlanul ragadák, némelly embereink fordító penna alá, a' külföldi romantikus érzelőség munkájit. Megváltozott idő-korunk, az idegenbe futkosás, onnét a' műveltség külső színének béhozása léhaságokon kapkodókat kezd szülni, 's játékszini fordítójink mind inkább terjesztik a' külföldiség Lovagjait. Édeskedő Uratskák lépnek-elé, magasabb érzésü férjfiak helyett, kik iránt való gerjesztést kellene a' Költőnek tiszteletben tartani. Játékszini dolgozásbeli megindulásunkat, eléjöhethő hatalmas Geniek téríthetik jobb utba, megtanulván a' dráma felsőbb kívánatait 's a' külföldről a' legjobbat, nem pedig annak salakját béhordogátva.

Mélyebb megindulást okozó tanuság végett sokkal jobban teszi a' Költő, ha meséjét a' históriából veszi. Csak a' harmóniás Egésznek egybeállíthatásáért ahhoz talált környülállások festesenek a' hihetőségre nézve úgy, mint említettük. A' választott Mesének osztán éljen egészen ideje

korában, ne hogy, nevetető anachronismusai által, hánytvetettsége részvétünket gyengítse. A' mesének tetszésére, vagy hidegen vételére is felettébb befolytak a' közép és újabb évek, 's az a' környülállás mellynél fogva most inkább csak mély érzés, csak szerelem kívántatik. Ah, ma abban a' hideg Reguluszban kell játszodnom, pá-nászlá egyszer, egy Magyar Színjátszónékn. Itt látszik a' csupa érzésben elmerülni kívánó, az egyedül gyönyörködésekben uszni akaró idő karaktere, mellyet költőjink is pólyálgatnak. Nagy elszánások, mint a' Tarquint elkergető Brutuszé, 's Catóé, a' mikép csak szabadságot becsülöknél fejlődnek magasságokig, ugy azok heroismusa, azon egyet tiszteletben tartók által nyeri - el tapsát. De, nem Republicákban is jóltévő befolyással lehetnek az áldozni tudók' festései, ha azokból azt tanuljuk hogy a' Király és Haza közjáváért félre kell tenni tudnunk, az önnhaszon csalogatásait. Másutt akarnám hát kezdetni, magyar Költőjinkkel a' pályát, mert ez a' Nemzet ugy képes tapsolni, a' mindennapiságból kiemelkedett hősi karakternek, mint az Addison Anglusai. Mutatja ezt, az 1807 beli Ország-gyűlés jegyző-könyvében álló, Ludovicea planuma; melly a' tanuló ifjaknak, Nagy Lajos és a' Hunyadiak életírását rendeli, kezekbe.

A' hősi Szomorú - játék védelme mellett azonban, nem vagyok ellenére, a' későbbi időkben kezdődött 's ugy nevezett polgárinak, mellyben kisebb kerületre kiterjedett virtus festetik, csak abból is azok távoztassanak-el a' mik feljebb említve vagynak.

A' drámában megkívántató három Egység, ugymint a' Cselekedet, Idő és Hely egysége felől sok vizsgáldások jelentek-meg Arisztotelestől fog-

va, ki előbb abstrahalta filozofiai ésszel a' dráma tulajdonságait, midőn már, a' görög három tragikus' munkáji egybe-hasonlításából a' tökéletes' ideáját felfoghatta. De, a' szárazabban szemlélgetőktől kijegyzett regulákkal mindég perben volt a' kényszerítést szenvedni nem akaró Genie, 's ezek közül egyik vagy másokban túl lépdelt. A' Francziák leginkább megmaradtak azon szabások mellett, az Anglusok, vagy épen nem, vagy kevésé vették számba. Mintha ebből is a' két különböző Nemzetnek hajlandósága látszanék; amabban a' feszeség, ebben, a' szabadabb törvény követése.

A' Cselekedet egysége elkerülhetlenül megkívántatik, mert, ha több féle tett is egybe-szövetetnék, az által a' hallgatók vagy olvasók figyelmének kellene felosztódni, 's minden említett czélok elmaradnak, mert zavarból unalomnál egyéb nem származhatik. Az az egy cselekedet is olly sok fontos dolgokat magában foglaló legyen, melly megrázkodtató, nagy változásu következeseket okoz. Annak kezdete gerjessen figyelmet, 's azt hágtassa mindég; közepén a' már béburkolt tett által édesen szédítsen magához; a' végén szívünket vagy nyugalomból felrázott érzelmekbe hozza: vagy elcsendesítse A' cselekedet többségét azért engedheti-meg inkább a' Vig-játék, mert ennek, enyelgő csipdesés, csinos elmésség, vétkek korbácsolása, fő czélja, hol, egyik kacagni valóról, a' másik bohóra könnyen által fordulunk, de a' Szomorú-játéknak borzasztó édességgel eltöltött cselekedete, már egyszer felindítván bennünket mind csak azt az egyet akarnók folytatva látni. A' bánat nem könnyen lebegő természetű; tárgyára függesti bágyadt szemeit, 's nem hagyja magát hirtelen félre vonattatni, sőt az ugyan

azon egyhez nem tartozókban mingyárt megütözik.

Helyes ugyan, ha egy cselekedet, idő 's hely egységét is magába egybe-huzza, de azon kritikai kívánságnak épen mindenkorteljesítése, hogy annyi óra alatt véghez is ment lehessen az egész történet, minden, más nap vagy éjtszaka közbejövetele nélkül, mint a' mennyi órák elfolyásáig a' játék tart, nem elkerülhetlenül szükséges. Azonban, a' jelenések' folytában ne szöktesse az időt a' Költő, mert képtelenségnek fog tetszeni, midőn p. o. egy jelenésben reggel volna 's mingyárt az arra következettben estve vagy éjfél van. Itt elvész a' szükséges csalattatás ingere. Az időnek illy változásai, inkább a' felvonások kezdetére alkalmaztassanak, midőn az elébbeninek végével a' hallgató megszűnt figyelmével, 's a' közbe eső muzika által kipihevén magát, ezen kis időtelése után nem sértetve nézheti a' következő felvonásnak más idejét. Így változtathatik az idővel, a' hely is, azon külömbséggel, hogy ezt, a' jelenések között is mássá lenni látnunk, nem untató, hanemha hirtelenebb változik által, mint képzelésünkkel kísérhetjük.

Más volt e' három tulajdonság egyességét megkívánni a' Görögöknél, kiknek amphitheatrumaikban nem voltak olyan hely és idő változását ábrázoló decoratiók 's felvonások mint nálunk. — Mindazonáltal hibásan számítana a' Költő, tökéletes helyben - hagyásra, ha néhány napok helyett, egy, esztendőt sőt többet is venne-fel, mint egy darabjában Shakespeare tett, mellynek egyik felvonása közt 20 esztendő foly-le, 's személyei, kik elején gyermekek voltak, az utolsó felvonásban, ifju korban jelennek-meg.

Megkivántatik a' cselekedet plánumának könnyen általláthatása 's egyszerűsége is, a' mit ugy lehet elérni, ha többféle egybe nem zavartatik. E' körül, meggyőzendő nehézségek többek lehetnek, hanem ezek ugy intéztessenek, hogy a' fáradságosabb következék a' könnyebbre, mivel az erősebben megragadó bényomás után a' gyengébb, minden célját eltéveszti. Lassanként nagyítassanak hát azok a' megfordító pontig vagy az ugy nevezett katasztrófáig, mellynek tragikai erővel kell bírni, hogy a' bennünk fellázzadott félelem, sajnállássá válhassék. Ez a' fájdalmas, ez a' velőt megrázó szomorítás néha a' fő személy indulatai természetében, néha különös sorsának szerencsétlenül egybe fonatott környülállásaiban, mint a' Szofocles Oedipusáiban, találtathatik. Vétethetnek elé annak több nemei is; Vagy, a' főszemély áldozatja lesz elragadtatott indulatjának, mint Göthe Tasszója; vagy az ártatlanság és nagyság a' kegyetlen vétektől üldöztetvén elnyomattatik, mint Schiller Don Karlosza, vagy a' Kötelesség 's nemes érzés küszködésben áll az érzékiség ingereivel, mint Corneille' Cidjében.

Sokat nyert már a' Költő, midőn a' tragikai helyhezet, a' hallót vagy olvasót megszorította. Fellévén itt bolygatva a' szív, már nem hagyhatja - el az ingerlő tárgyat 's lebegve remény és félelem között önnként jönnek a' szánakozás sohajtásai. Itt, láthatod majd diadalmadat, szerencsés Geniusz, mert, ha bár fájdalmat sejt is, kedves háborodással siet Olvasód, kebele vérzésében is gyönyörüségét leli. Ezt kellett neked elérned, hogy a' könnyekben kifolyó érzés megnyisson egy mást, melly a' Szerencsétlen iránt való részvételt felolvassza. E' feldagadás között fejtődik-ki míveletlen-

ségéből az erkölcsi érzés a' Jóhoz, valamint a' Gonoszt, irtózva megvető indulat, 's mind a' kettő gyakorlás által erősödik.

Költők, kiket nem találmányos képzelés hevít szokatlanoknak is eléhozására, hanem, inkább száraz szorgalommal 's magokat megvakító hitegetéssel dolgoznak, örömet választják a' peripetiát, 's így a' szerencséből szerencsétlenségbe által menetellel vagy a' vizonti állapot festésével, gondolják emelni, terméketlen játékokat. Él ugyan ezzel a' teremtő Genie is, de őtet ezzel is, eredeti módra bánni fogjuk érzeni.

Nyelve a' Szomorú-játéknak, csinos, nemes, minden aljasságot mutató kifejezésektől mentt legyen, mert egy felsőbb lelkű Hős, nem pizkosan beszél. Nem cifra, 's dagadozó szavakat választ a' komoly, magas karakter, hanem a' maga gondolatjait 's érzéseit helyesen és mélyen festöket. Ok nélkül való hosszas fecsegés, rhetori cziczozás virágok, kényszerített hyperbolák pedig csak unalmas fantasztot mutatnának. A' Hős nagyságának, velős nagy gondolatok, de természetesen eléadva felelnek-meg. Sőt, a' mellette eléforduló személyek beszédjét se dísztelenítse illetlen mosdatlanság.

A' Francziák, alexandrinusokban írják drámájikat, az Olasz, versi scioltí-kban, a' szótagoknak számát, accentusát, 's caesurát mérve, rím nélkül; az Anglus és Német, jambusban. Legjobb is ez utolsó, 's mivel tudjuk már, hogy a' mi nyelvünk van, a' maiak között, a' görög és római legtermészetesebb hangmértékkel megáldva, ohajtjuk, Költőjinknek, a' próza helyett, jambus választását. Meg is kezdette Kisfaludy. A' jambus felemeli a' mondást azon méltóságra mel-

lyel egy Hős voltaképen beszéll, ha a' Költő ezen versnemnek kényes és büszkén-komoly folyamatját jól igazgatja érzésével. Nehezebb ugyan az ebben dolgozás a' prózánál, ámbár, Engel nem így itél, Mimikájának egyik helyén, de a' nehézséggel küzdés sokszor szébbet fejt-ki, mert a' jambus egybe-illetgetése alatt törödvén a' gondolat, lép-
csőjin feljebb hág, míg utoljára az a' nagyobb elő-
lobban, mellyet, a' könnyebb próza csak az első leírásnál maradvá, nem szült volna.

Szélesebben lehetett volna a' szomorú-játék theoriája körül, még kiterjednünk, de, célunkra nézve ennyit elégnek gondoltunk. Most eléadjuk a' béküldött Munkák mivoltát.

A' kihirdetésre, 10 dráma érkezett a' Kiadóhoz 1815-nek Szeptembere végéig. Hárman jelentést tettek, hogy ők el nem készülhetvén, a' hirdáshoz tartják magokat, melly a' hosszabb terminus kérését is megengedte. Ennél fogva a' munkáknak ítélet alá vételével várni kellett, 's 1816-nak végén még kettő érkezék. A' harmadikat mind addig vártuk, míg dolgozása felfüggesztésének akadályait, 1817-nek elején tudtukra adta. Akkor, azt láttuk jónak, hogy az utolsó füzetben szölyjunk a' béküldöttekről. Ez vala tehát oka a' későbbre maradt ítélet kimondásának.

A' drámák rendre olvastattak-el, elébb egyik társunktól, azután az egész gyűlés előtt. Mindenik társ elvölt telve a' Haza szeretetétől, mindenik ohajtotta ezen időszaki írásnak azt a' szép szerencsét, hogy általa egy klaszszikai becsű drámánk serkentetett volna elé, olly készen, mint Minerva, Jupiter homlokából. De, midőn az E-

gészekben csak némelly jelenések találtathattak jóknak, tünni kezdett ezen kedves arány reménye. Azonban következett a' Pártosság tüze című Szomorú-játék, 's ennek első felvonása, mindnyájunkban új nagy várakozást gerjesztett. Édes nyughatatlansággal várta a' hazafiság, örömének tökéletes kifejlődését 's bár a' következő felvonások bennünket el ne csüggesztettek volna. A' magát nagy gondolatokban festő talentum becsére nézve, legközelebb járt a' jutalomhoz a' Pártosság tüze 's az alább bővebben említendő öt Szomorú-játék írója, 's talán ez, még előbb a' mondott tulajdonságban, amannál, de a' gondolatokat, leg több dramaturgiához, a' Pártosság tüze' Írója tudta kötni. Ha a' helyett, hogy csak egy felvonás találtassék ebben jónak, csak egy nézettethetett volna az öt között hiánosnak, úgy az első jutalmat ennek ítéltük volna, azt gyanítván, hogy az egyben csak költői humora hagyta-el, de azt egykor ismét jól helyre hozná. A' sok helytt fellobbanó genialis tűz minden fogyasztások mellett is pedig, az Öt Szomorú-játék írója részére hajlította volna a' jutalmat, azon feltétellel, hogy ő is több drámai művészséggel dolgozza újra darabjait. De, így a' többiek is némű just formálhattak volna, hogy, ha másnak jutalom adatik az igazítás sikerének még ki tudja milyen kimenetelével, tehát azt ők is megkívánhatják, mert hasonlóképen jobbitának. Ennél fogva még hosszabb új terminust kellett volna adnunk, azt pedig környül állásink nem engedték. Legigasságosabbnak találtuk hát azt, a' mi itt következik:

Kolozsváratt, Julius 8-dikán 1817.

Az Erdélyi Muzéum Kiadójához küldetett Szomorú-játékok általnézésére egybe-gyült Társak ülésében.

Tekintetes Tokody János Urnak, Ns Bihar Vármegye Szolga-Birájának.

Minekutánna az Erd. Muzéum I-ső Füzetében kihirdetett jutalmakra több Szomorú-játékok is bérkeztek, a' mult Martziusban, a' fenn nevezett gyűlés azokat, előre kijelentett kívánságaihoz képest vizsgálat alá vette. Mindenik társt, itéletében, a' Szomorú-játék helyes principiumai, a' Nemzet köz szép hírének érzése 's részre hajlatlanság vezetett. A' munkák mellett béküldött, névre utasító levelek fel nem nyittattak, 's a' Kiadó, ámbár háromnak nevét tudta, mivel a' Béküldő az ilyen intézet regulája ellen, magát megismertette, senkinek meg nem mondá, a' miről az ítélok bizonyítást tehetnek. Rendre olvastatván a' játékok, azok között a' T. Uré érdemelt minden fogyatkozásai mellett is, leginkább figyelmet, mivel legtöbb dramaturgia abban mutatta magát. Az a' lélek, melly a' Pártosság tüzet általleheli, 's némelly helyeken magához vonzólag erős, dícséretet érdemelt közöttünk. Erről a' társak meggyőzöttetvén, akkor a' Rendbe-szedő, az ahhoz tartozó levél pecsétjét feltörte, 's a' Tek. Ur neve közöttünk ismeretes lett.

Meghatároztuk, hogy ezen megkülömböztetés az érdemes Iróval közöltessék, hazai szives kérelmünk mellett, méltóztatnék a' Tek. Ur ezen ide zárt észrevételeinket figyelemre venni, 's dolgozza-ki újra Munkáját, azon költői léleknek szabadon teremteni szerető tüzes gerjedelmével, melly a' tulajdon munka iránt bizonyos idő mulva, némüképen elhidegölve, újra keresztül futja a' költés szép világát 's hasznát vévén mások csendes és barátságos megjegyzéseinek, elérni törekedik azon felsőbb tökéletességeket, mellyek mélyebb vizsgálatu lelket, 's a' Szomorú-játéknak harmóniássá tett Egézszeiben, felemelt érzést mutatnak. Teljes bizodalommal vagyunk, hogy a' Tek. Ur, hazai kérésünket meg nem veti, 's hozzánk ujonnan dolgozott munkát küld. Akkor meglátjuk, melly jutalomra találhatjuk érdemesnek.

A' többi munkák félre tétettek 's a' t.

Ezen levelet a' Kiadó, a' fenn említett hónapban, a' játéokra tett észre-vételekkel együtt elkül-

dötte, Várad - Olasziba utasítván, de, mind eddig, ámbár még egyszer irt, válasz nem érkezett. Akarja é, magát az érdemes Iró, feltételeinkhez szabni vagy nem, még tehát nem tudjuk. A' becsület, addigi várását parancsol nekünk, míg bizonyos feleletet veszünk. Ha nem tetszenék neki, ítéletünk, akkor a' jutalom tevők a' bégyült pénzt egyébre fordítják. Az most 520 Rftből áll, ekképen beadva:

Gróf Kendeffy Ádám	—	200 Rft. V. Cz.
Gróf Bethlen Ádám	—	120 —
Báró Wesselényi Miklós	—	100 —
Gróf Bethlen György	—	100 —

Ha, szükség legyen, a' kihirdetés szerint az 1000 Rftra, a' többi pénz is mingyárt bégyüjtetett volna, így, ámbár a' más ígérők ajánlák summájokat, nem vétetett-el. Ezen 520 Rft, Julius közepéig 1817 BWesselényi Miklós Urnál állott, azolta a' Kiadónál van. Minthogy ennek hova fordítása felől, a' Muzéumban többé nem szólhatunk, azt a' két Magyar ujságban fogjuk hírül tenni.

Tudván hogy iskoláinkban, minden deákoskodásaink mellet is, semmi se tanítatik kevesebb hozzáértéssel, mint a' Klasszikusok való lelke, mert hiszen sok helyken olyanok tanítják, kik Villoison, Sanadon, Bentley Hurd, Heyne, Mitscherlich Kritikájikkal 's a' legjobbat egyszeribe kikapó 's arra a' tanulót is figyelmetessé tevő izléssel még magok sem bírnak, tudván azt, hogy a' sereg tanuló között találkozható Genie, csak Senecanak szép sententiákkal ugyan teljes, de nem klasszikaiképen bévégzett Szomorú - játéka által láthat példát, mert nálunk Euripides tanulásától Racine meg nem fejlődhetik, mivel a' görög nyelvet csak az uj testamentumot majd legin-

kább forgatók tanulgatják imígy amúgy; tudván azt, hogy Literaturánk még kevésé haladott dramaticus Genie készíthetéséig, megvalljuk, félve hirdettetett ki a' két féle jutalom. Mert, a' jutalom tevők megkivánták, hogy csak olly munka koszoruztassék - meg, melly az Itélők izlésének is becsületére váljon. De, e' nehézségeken túl ment egy szép hév 's próbára vetette a' dolgot. Megiratott tehát a' hirdetés, mindazonáltal mingyárt az annak eleibe bocsátott drámai theoriákban megvala mondva, 's a' Ildik Füzetben még inkább kimagyarázva, hogy nem a' béküldendők közül a' legjobbike lesz a' jutalom, hanem egy olly Munkájé, mellyet a' Nemzetnek, mint nevezetes drámai productumot bémutathatunk. Ezek vezérlék a' megbirálókat ítéleteikben, azért minden öket ismét megbirálni akarókat megkérnek, hogy az I-ső Füzetben alló hirdetést, megolvadni ne sajnáljanak, minekelötte szóllanának. Nekünk onnét kellett mindent következtetnünk, 's azoknál fogva, a' hazafiuság nem tehette ujjakon keresztül nézővé a' Kritikus szemét. Nem akartunk úgy banni, mint ollyan jócska exament adó ifjakkal szokás, kiknek a' még többre törekedés végett, könyv-jutalom adatik. Mert, mi lenne belőlünk; ha Literaturánkban mindég ez a' tónus maradna; dicsérjük ezt amazt, legalább azért, hogy másokat el ne ijesszünk. A' ki elijeszthető, azt igen is jó megrezzenteni. A' magában felsőbb erőt érző, megdöbben ugyan, ha nem azt a' hangot adathatta, mellyet kivánt, de elijedni nem fog, sőt még tüzesebben törekedik, 's majd hátra hagyja Kritikusát. Nehezebb gátot kelle már valahára vetnünk hogy az eddig gondatlan 's tévedező pályát futó inkább eszméljen, miként nyer-

heti késő időkre általmehető tapsát. Éreztetni kellett, hogy klasszikai drámával dicsőségért vívni egyike a' legveszélyezőbb munkáknak, 's hogy a' ciceris emtores listájába tartozók dicséreteinél más nemü helyben hagyásra illik törekedni. Nem akarunk ugyan magunknak hizelkedni, mintha mi ezzel a' dráma kritikájában epochát kézdenénk, de azt szabad lesz mondanunk, hogy értekezéseink, illy nemü munkákban mélyebb megfontolást gerjeszthetnek.

Ha valamellyik dolgozó reánk megneheztelne, sajnállanók. Mi köszönjük készségét, ha nem a' művészség szeretetének kellett inkább győzni bennünk, mintsem, félelemből, a' hijánosat, tökéletesnek mondtuk volna. — Egyik béküldő előre, mintegy fenyegetőleg irt, hogy midön ő nem kapná a' jutalmat, kritikánkra kész leszen megfelelni. Ha ez, akadémuskodni találna, sérteni nem akaró itéletünkben, hosszas feleletünk helyett csak két rendes levelét fogjuk kinyomtattatni. Lehetetlen egy más Béküldőnek szép lelküségét nem említenünk. Ámbár munkája nem találtatott jónak, azért nem dúlfül. „Munkám a' hazai nyelv szeretetéből származott, monda, 's ha nem tartunk valamit megegyezve, szépnek, azért nem szükség egymásra haragudnunk.”

Egészen olyan talentumu 's drámai művészséggel bíró tehát nem irt, a' millyent mi vártunk. Vagy azért, mert még nem talált a' Drammatikus nálunk elég theoriákat, mellyek a' vastagabb bukásoktól előre megmentsék; nem nevedett-fel szebb nyelv 's kritikai ismeretek hallásában, vagy azért, mivel elhallgatott valahol egy Genie, a' ki mind ezeken feljebb hágdallt volna, de Játékszínünk vándor állapotját tekintvén,
nem

nem jöve neki kedve, a' maga szebb lelkeit nem eléggé becsülő Hazában. Vagy nem ezen időre esett annak megért kora, a' ki illy hideg Honnyban is, Shakespeareleg tudott volna fellépni. Míveltebb kornak szép művelésü gyermeke! hozzád, elődbe szól tehát hazai érzésünk 's a' művészségnek buzgó szerelme, hallattasd te velünk azt a' hangot, mutassd te nekünk azt a' mélyen gyakorlott ügyességet, éreztessed te, általunk, azt az Édest, Szelídet, Nagyot, Rázkodtatót, Nyugthatlanítót, a' mi, bennünket más Nemzetek klasszikus dramaticusaiban, felváltva meghat. Ha, a' végzés, nem engedné, sanyarú úttörésünk édes jutalmát, e' szép jelenés látását érnünk, használd ezen intéseket, élő Hazánkfijai örömére, te míveltebb jövő kornak szép művelésü gyermeke.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV.

A' BÉKÜLDÖTTEK KÖZÜL HÁROM JÁTÉKNAK
MEGVIZSGÁLÁSA.

Előszer itt, a' Pártosság tüzeről kell szóllanunk, ezután azon három ollyan Iró' munkájáról, melly leginkább érdemlett figyelmet.

1. A' Pártosság tüze. Szomorú-játék Öt Felvonásban. Jobb volna címnek, vagy csak Hervai, 1)

1) Az Iró, Hervai Herikart Jánosnak nevezi hősét. Pedig a' Királynék (Erzsébet 's Mária) elfogója, Horvát vagy Herikart, (a' mint Zsigmond nevezi, hozzája 1387-ben küldött levelében,) volt. Dalmatziai Bán, vagy inkább Makóviai. Hervoja Horváth János Horváth Országi Bán volt. De, itt most csak meghagyjuk a' Hervai nevet.

vagy A' Nagyra-vágyás áldozatja. Az elsőbb inkább azért, mert az a' főszemély.

Az első Felvonás igen derék, egészen a' vége feléig, hol az van oda nyujtva, a' minek nem kellene. Horvát János elfogván a' Királynékat, Erzsébetet és Máriát, legottan végzödni kellett volna a' Felvonásnak, legfeljebb annyit lehetett volna hozzá adni, hogy Hervai találkozáván velek, maga mentségére nekik valamit mondott, Mária pedig, szerelem ajánlásait, megveti.

A' második Felvonásnak kellett volna kezdödni a' Királynék együtt tanácskozásán a' fogságban, ezután meglátogatni őket Hervainak, 's nem maga eleibe vitetni, (mint N. Sándor, a' Darius feleségéhez maga megyen.) Ott eléadván minden okait illy velek bánásának, 's még is nem boldogulva, azután sirt, esedezett, fenyegetödzött volna, a' hogy' van a' III-dik Felvonásban, 's így sem boldogulván, tanácskoznia kellett volna külön, mikép kényszerítse őket célja' elfogadására. Ide tartozik vala e' szerint a' III-dik felvonásból a' Bánnak, a' Királynékkal tartott beszéde 's a' IV-diknek nagyobb része. Ez alatt érkezének meg Sigmond számos magyar hadakkal.

A' harmadik felvonás lehetett volna Sigmondnak a' Királynék megszabadítására tett intézeteiből, 's e' végett, tanácskozás az Auranaí Perjel-lel; követségek Hervaihoz 's ígéretök ha önnként kiadná a' Királynékat. Végre ostrom és a' vár megvétele 's a' Királyné megszabadulása. E' történetből, ezeknél több felvonás ki se válhatik vala, ha csak ugyan így lehetett volna a' hisztória szerint elintézni.

E' helyett a' Szerző, még az első felvonás végén megérkezteti Sigmondot a' Palatinussal együtt,

kik az Auranai Perjelhez sietnek, 's megütközteti a' Bán katonájival, kik a' Királynékat már elvítették 's annyival is hihetlenebb hogy még künn maradjanak az érkező segítségekkel csatázni: végre: egy remete monologjával rekeszteti-bé a' felvonást, a' ki a' történetnek az erdőben szemlélője volt.

De sokkal hijánosabb a' II-dik felvonás, melly egészen csak abból áll, hogy Sigmond és a' Palatinus Auranába megérkeznek a' Perjelhez, éjjel, azt felköltetik, azután perelnek vele, mivel a' Hazafiai ellen fegyvert nem akar fogni, utoljára meggyőzik annak igazságos voltáról, ekkor ez, kiállítja a' Rhodusi Vitézeket; a' fennebbi Reme- te is ide jő, kinyilatkoztatja nekik, hogy ő Fran- gepán Pál 's elbeszéli szomorú történeteit; ez va- lóban szépeket mond, csak hogy nem maga he- lyén. Igen kevés befolyással is van az ő történe- te az Egészbe, 's így szükségtelen melléktárgy (episodium) mert minden oka itt létének csak ez: Hervai megbuktatta volt, hogy helyette Bán le- hessen, 's Auranában Sigmondnak és a' Perjelnek megmondja, a' Királynék' Novigrádi fogva-léte- ket. Ezt a' Perjel is jól tudhatta. — Ez említettek után, a' hetedik jelenés változik. A' várban Her- vai és Twartkó, a' Királynék elfogói tanácskoz- nak, mit tegyenek. A' Bán, látszik hanyatlani, 's megbékélésről gondolkodik, de szolgája Twart- kó felbátorítja. Majd, a' Velenczések is segítsé- gül akarnák hívni, ha különben nem boldogul- hatnának. A' szolga, jutalmául, Forgács Balás megöletetését kéri, ő is, (Twartkó) egy Mono- logot tart, miképen bünteti meg Forgácsot, régi megbántatásáért. Ezen jutalomról való hosszas beszédek egy része nagyon hitvány, p. o. hogy

Twartkónak Kurzola szigete adatik, melyet Hervai soha sem birt. Ezen Felvonást a' Néző minden bizonnyal megunná, mert nincs benne annyi inger, hogy az a' figyelmet fenntartsa, 's annál inkább felemelje.

A' harmadik Felvonásban, Hervai, Twartkó előtt arról esküdözik, hogy a' Királynét akárhogy is akaratjára hajtja. Azután a' Királynék is önnként megjelennek a' Bánnál 's hosszasan beszélnek négyen. A' Királynék igyekeznek meggyőzni a' Bánt, cselekedete helytelenségéről, ő ezeket arra akarja bírni, hogy Mária, ő hozzája menjen férjhez. Végre fenyegetődzik is. Az eddigi össze beszélgetések igen jók. Hanem még a' Királynék jelenlétében hozatik hír, hogy nagy ellenséges csoportok érkeznek. Ez, helytelenül van, az ők jelenlétében, mert ezek a' Bán akaratját annyival is kevésbé teljesítik, 's ez által a' nyughatlanító bog el van enyészve. Máriának könnyüvé lesz az álhatatosság, Hervai, mint fő személy pedig ügyetlenné lesz. Az ötödik jelenésben Duló, a' Bánnak egy jobbágya, monologizál, mivel majd Sigmond és tábora a' vár előtt találkoznak, 's ez arról tudósítja őket, hogy a' Királynék frisen vagynak 's szabadon járhatnak a' kastély kertjében. Dulónak, valamint monologja, úgy egész foglalatossága nagyon kicsiny befolyásu. Miért áll tehát ott? Azután Hervai a' bástyáról kérdezi az ostromlóktól, mit akarnak. A' Palatinus egy heroldot küld bé, békességes ajánlásokkal, 's ha ezek el nem fogadtatnának, fenyegetődzésekkel. Ez is unalmasan van eléadva. Azután Sigmonddal beszél le a' bástyáról Hervai. Sigmond kettős viadalra hívja Hervait. Ez nem fogadja-el, csekélységnek tartván Sigmonddal vív-

ni, ezért Sigmond megharagszik, kemény megtámadást parancsol, 's össze-csapnak.

Ezután Twartkó, a' várban, egyedül a' bor érdemeiről 's majd a' bosszúállásról beszél. Az alatt eléhozatik Forgács Balás, kit szidalmaz, 's parancsolja megölettetését. Az ör nem engedelmeskedik, Forgácsot hát elviteti, hogy Hóhér által haljon-meg. Mind ennek igen kevés érdekessége van. Most, Hervai jelenik-meg Twartkóval, 's minekutánna ez, annak hanyatló bátorságát viszont felelevenítette, abban egyeznek-meg, látván az ostromlók szaporodását, hogy a' Velenczésektől segedelmet kérni el nem kerülhetik.

A' negyedik Felvonást a' két Királyné kezdi. Mária, sürgetődik mi tévők legyenek nem állhatván a' Bánnak ellent, kivált, ha, a' Velenczések segítségére jönnek, az öreg Királyné a' hajlást épen nem akarja. Ezen beszélgetések, az egész darabban, talán a' legbádogyattabbak. 'S Mária, hajladozásai által, ámbár később eléggé megvetőleg bánik Hervaival, ámbár szép érzéseket festetet, nem egészen olly bizonyos karakter melly tökéletesen magához vonszana, holott az ő megszerethetése, a' Nézőt már egy részben nagyon megnyerné. Sigmond pedig itt úgy adatik elé mint Császár, a' mi még akkor nem volt. Ha már pedig valamit a' Költő a' hisztória ellenére változat, legalább annak adjon aestheticai becset. A' második jelenésben, Hervai, ismét igyekszik a' Királynékat a' maga részére hajtani, 's e' célból, majd a' Velenczésekkel fenyegetődzik, majd azzal, hogy, Sigmondot elfogta. A' harmadik jelenésben a' Királynékat elválasztja, 's Máriát külön kényszeríti szerelmére. Máriát Hervai megcsokolja 's attól ezért pofot káp! A' Bán, kardot ránt, 's mond:

Ez, meggyaláztatás vért kíván. De, Jaksics, Novigrádi Várnagyja tartóztatja. Máriát fegyveti, Anyja megöletésével. Ez alatt Sigmond állott őrt, a' Királyné mellett, közlegény ruhában. A' negyedik jelenésben felfedezi magát Sigmond, elbeszéli hogy' lopódzott a' várba, 's mikép csinálta-ki a' Királynék megszabadítását, t. i. Jaksicsal egyet értett, a' ki őtet egy a' várból kimenő alútra tanította. Az ötödik jelenésben, Hervait, Jaksics lebeszéli kívánja gonosz szándékáról. Ezt a' Bán forgacs után küldi, ki felől azt mondja Jaksics, hogy azt eddig Twartkó talán megölette. E' felett, nyughatlankodva monologizál, Hervai a' hatodik jelenésben, 's ezen beszédje, az eddigi lassúság mellett szívre-hat. Azonban hozatik a' még csak ugyan élő Forgács, a' ki, Hervainak, hátor szemre hányásokat teszen, 's végre meglágyítja. Twartkó gazságaival pedig megismerteti. Forgács szabadon bocsáttatik. Ezen derék beszélgetések figyelmet gerjesztenek.

Hervai, most, Twartkóval keményen bánik. Ez majd alacsonúl monologizál Uráról. Valamint az egész játékban nem lehet vala olly nagyon, tőle felfüggeszteni a' fő személy cselekedeteit, ugy itt is azt végre, felette alacsonyítja. Az tetszik-ki ugyan, hogy a' Költő azt akarta megmutatni, mikép csavartathatik félre a' hirtetelen hajló 's külömben is rossz magvakkal teljes természetü. A' tizenegyedik jelenésben holttak temettetnek a' vár előtt 's két katona a' harcz veszedelmeiről unalmasan beszél. A' tizenkettedikben Gara Miklos, Nádor-Ispán 's a' Remete, 's majd a' Perjel megjelenvén, a' Remete arról igyekszik meggyőzni őket, hogy ő Jaksics segedelmével, a' Bánt, kísértet képeben megijesztette 's most ugyan az által a' Királynékat, alúton ki fogja szabadítani.

Az ötödik felvonásban, az ostromlott vár ég. A' Nádor-ispán, sebeiben fetreng a' vár előtt, holvá Forgách is kimenvén egymásra ismernek, felváltva complimentket mondanak, különösen Forgács, a' haldokló Garának, mellyek valóban kevéssé interresszálók. Végre, néhány Katonák, a' Nádor-ispánt, a' mint mondatik, felmarkolják 's elviszik. Forgách is a' várba vissza megyen. A' harmadik jelenésben, Hervai és Sigmond viaskodva jönnek-ki a' kapu eleibe, hol, Sigmond szinte-szinte elnyomatik, azonban még is beszélgetnek egymással. Sigmond ditséri Hervait vitézségéről a' mi ily körülállásban természetlen. Hervai keményen áll, vívna, midőn Sigmondot a' Bán szinte elnyomná, akkor egyik ör elérőhan s azt halálosan megsebesíti. Sigmond haragszik a' segedelmezőre mert a' vitézi regula ellen fogta pártját. Itt, szokott szánakozás, melly nem elégé meglepőleg készítetvén el előre, kevéssé érdekel. Végre, a' Királynék is kijönek, ezen öröm, Twartkó elakar szökni, de elfogattatván megbüntetik.

Ezen utolsó jelenések mind nagyon bágyattak, 's átaljában közel sem megyen a' kidolgozás azon tüzze, mellyel az első felvonásban. E' mellett, némelly jelenések épen hogy vagynak, de szükségeket teljességgel nem láthatni. Azért, nincs hatóságok, akármilyen szépek volnának is magokban, a' mint, néhányak valóban nagyon szépek. Sok egybe-huzás kellene tehát, hogy a' szoroson egymás mellett álló változások 's gondolatok, a' figyelmet mindig ingerlésben tartsák, 's el ne hibáztassék, erős megrázattatások vagy eszmelődés ébresztése eszközével azt, hogy a' dőlyfösködő pártoskodás ezer szerencsétlenségeket szül.

Külömben az Író jó stylistá, derék dialogizáló, ismeretes a' világgal, és sok helyen poézise van. De sok deák szavakat 's mondásokat elegyít egybe a' magyarral, 's az illy tarkaságot a' szomorú-játék komoly nyelve meg nem szenved. Csak a' Vig-játékban adjunk már ma annak helyet, gúnyolásul.

Anachronismusaira e' jegyzések tétetnek:

Mária, N. Lajos leánya 1382-ben megkoronáztatik. Akkor még csak gyermek lévén, a' Kormányt, Anyja, Erzsébet viszi, a' kire kegyetlenségeiért sok fő Urak megharagusznak 's Nápolyi Kis Károlyt koronázzák-meg. Mária, lemondani kényszerítetik, 1385-ben. Ekkor költ egybe Zsigmonddal. Erzsébet Kis Károlyt megöleti Budán, hol jelen volt Horvát vagy Herikárt János Makói Bán is, a' Királynék ellensége. Ez, a' Királynékat, midőn 1386-ban Horvátországba, a' pártosság lecsendesítésére mentek Nádorispán Gara Miklóssal 's Forgács Balással, Diakovárnál lesből elfogta, 's a' két kísérőnek fejét elüttette. A' Királynékat elébb Gomnech azután Novigrád várába záratta, 's az őrizetet Palisnai Jánosra az Auranai Priorra (Perjel) bizta. Sigmond ekkor Csehországban volt. Onnét, 1387-ben Január. 6-dikán Budára jött, Mart. 31-dikén megkoronáztatott, April. 4-dikén Horvát Jánosnak levelet írt, 's az említett Perjelt Magyarország ellenségének hirdeti. Jun. 4-dikén, Mária, alku után, kiszabadult szinte 10 hónapi fogságából; ment Nónába, honnan a' Velenczések hajón vitték Segniába, által adván ott Frangepán Jánosnak, ki, Zágrábba hozta Jul. 4-dikén, hol, Zsigmond várakozott. 1388-ban, Horvát vagy Herikárt, Pécsett, az akkori idő' kegyetlenkedéseivel megölettetik, ámbár Má-

ria kegyelmet ígért neki. Horvát vagy Hervoja János pedig későbbben élt, 'Sigmond királykodása alatt, mert ezt, még a' Konstantzai gyűlésen létele alatt háborgatta. — Twartkó, ki a' játékban, Hervainak meghitt embere, Boszniai Király volt, ugyan csak, Horvátnak barátja. Ez megholt 1390 körül. Az Auránai Perjel is e' tájban. Sigmond, Római Császárnak 1410-ben választatott, midőn Máriának 1395-ben történt halála után, már második feleségével, a' Cilei Gróf leányával volt házasságban. Meg is koronáztatott Császárnak Aquisgranumban 1414-ben Nov. 8-dikán.

Ezeknél fogva 1. Máriát, ugy, mint Római Császár ki nem szabadíthatta. 2. Az Auránai Perjellel nem dolgozhatott Horvát János ellen, mivel ez neki ellensége volt. 3. Gara, már akkor nem élt, midőn Sigmond Horvát Országba ment. 4. A' Velenczések nem lehettek Horvát Szövetségesei, mivel épen ellene dolgoztak Mária mellett 's megakadályoztatták, hogy Mária Nápolyba küldettetnék Kis Károly özvegyéhez. Sigmondnak magyar Királyá' koronáztatásán pedig a' Velencei Követ 1387-ben, Barbo Pantaleon, sokat munkálódott.

Hogy a' Szomorú-játék theoriája több megkívánását ne kellessék itt ismétlenünk, csak azt kérjük, hol van a' históriánál fogva, Hervainban, vagy, már itt a' történet valóságáról szólva, Horvát Herikártban a' cselekedet, az Idő 's hely egysége? Ugy gondoljuk, olly zürzavart tenni nem szabad, ámbár, mint feljebb is említők, nem tartjuk olly szükségesnek a' három Egység töprenkedőn-szoros bétöltetését, mint ezt Corneille, Cinnában tette, hol, az Augustus ellen való egybe-esküvés, a' Császári pitvarban megyen

véghez, csakhogy a' három egység meg ne sértesék; Voltairenek Chinai Árvájában pedig a' város megvétele 's felprédálása alatt is, egy külön, zárt szobában tanácskozás foly; a' mik természet ellen valók.

---

2. Pausanias, vagy a' nagyra vágyás áldozatja. Szomorú Játék Öt felvon.

Mohamed, vagy a' dicsőség győzödelme a' Szerelmen. Sz. Játék. Három felv.

Kemény Simon, vagy a' Haza szeretet áldozatja. Sz. Játék. Három felv.

Ez a' három darab vala egy kötetben béküldve, tehát ugyan azon egy Szerzőtől. Mig a' játékok megíteltettek volna, az alatt, Irójok ki is nyomtattatta, még más kettőt adván az említettekhez, e' cím alatt: Öt Szomorú-játék. Irta egy Hazafi, Szebenben, 1817. Minekelötte az Irónak észbeli 's drámai tehetségét megítelnök, elébb tiszteletre méltó szívének dicséretére kell fakadnunk. „Ha jobban is kijózanulok, mond az Öt Játék végén, szégyelleni fogom, hogy ezeket kiadtam, minekelötte az időtől elég tanácsot kértem volna (de hát mi akadályoztatta ebben?), ezen hibámat egy intézettel kívánom megigazítani, melly szerint az öt tragoedia, legalább egy régi mindennap folyó tragoediát esztendőnként egykét nap meg fog szüntetni. A' ki nem ismer egyéb rugót a' jóra, a' maga kimutatásnál, piruljon-el az emberiség szentébe saját vétkétől. Gyalázatja a' mai időnek (mint mindég volt) hogy a' virtus, legszebb növevényeit is, másképen nem tudja nevelni, hanem hogy a' midőn koronájok az egen fénylik, gyökerek a' föld setétébe rejtezzék. Szin-

te képtelen ritkaság a' nagyra-vágyástól meg nem fertéztetett szív." Itt néhai Gróf Teleki Józsefnek, kit e' Muzéum is tisztel, abból eredett érdemeit festi, meleg elragadtatott nyelven, hogy ez a' Jót, a' nagyra-vágyás', a' mint ő mondja, pestises szele nélkül vitte véghez, épen ettől vissza remegve kíván ő is, mindenkor titokban maradni nevével. Nem szóllunk semmit ezen szép hajlandósága ellen, mivel magunk is elfordítjuk arcunkat, a' mások felébe vágyás rabjaitól, ha t. i. azt nemtelenül üzik, hisszük, hogy azon szemérmes elfedezés, nála nem hamis lepel, de azt tartjuk, voltak számos magokat megnevezett modeszt Irók, mert inkább a' munka belseje, mint egyedül néhány száraz névbetű feljegyzése mutatja azt, ha nemesb é az ember, mintsem kevélyen hánytorgassa magát mások felett. Legyen ezen Iró akárki, ő, valóságos nemes gondolkodásu, vék ~~szelid~~ szelid tiszta érzésü ember. Az emberiség szeretetéről, hév kiömlése után eládja intézetét, melyet a' maga szavaival közlünk. „Minden esztendőben, M. Vásárhelytt, az azon város valóságos koldusainak, minden vallásbeli külömbség nélkül 1000 Rftnak (ha az exemplárok, mellyeknek száma 500; öt-öt Rfton elkelnek, külömben ahoz képest határozandó summának) interesse, az alább megirandó helyen és napon osztassék-ki, és azon naptól fogva annyi napon, a' mennyire az irt summának interesse az ezen dologra fő-vigyázó által elégségesnek fog itéltetni, egyik se kolduljon 's az alatt azon kis részéről a' földnek egy rimánykodás se menjen-fel az égre, hogy a' mig az angyalok fenn énekelnek, a' pokol a' megaláztatott Isten-képét ne hallgassa a' maga dicséretére.“

Azt kérdehetné valaki, mond az Iró, miért ezt épen M. Vásárhelyre? Mert nem lehet mindenütt, felel, 's különösen tetszett a' Gr. Teleki József tiszteletére választani azt a' várost, mellyben legtöbbet lakott, 's a' Köz-ispotályt fundálta.

A' jó szívű Iró (ez illenék egykor sirkövére is, egyszerűleg) a' megirt töke-pénzre leendő fő vigyázatra kérte, Exc. Gróf Kemény Samuelt, a' M. Vásárhelyen lévő Királyi-tábla akkori Elölülőjét, hogy azon töke-pénz kamatját a' Haza szabadító Kemény Simon emlékezetére osztassa - ki Simon napján, a' piaczi csorgót körül vevő olasz nyárfák mellett, 's erre kéri az Ispotály jövő időkbeli fő vigyázójit is. A' tisztelt Gróf, Aug. 1817. meghalván, egy jó szívű fő nemes Kis Asszony felvigyázata alatt ki is osztatott már, a' mult Simon napján, Október 28-dikán 1817 annyipénznek kamatja, a' mennyi addig a' nyomtatványokból megfordult, 's remény van a' szándéknak teljes folyamatba hozásához.

Ekkor érezhette leginkább az Iró, titkolódzásának örömét, ha maga is elment, a' kiosztásnak titkon szemlélésére. Látván az elvevő Szegény' ábrázatján a' köszönet vonásait, láthatta a' mennyet. Ha bár béküldött dramájiból egyik se nyert jutalmat, azzal vigasztalhatja magát hogy ezen intézete az erkölcsi világban épen annyit ér, mint a' poétaiban, a' legklasszikaibb mív.

A' drámák már nyomtatásban lévén, nem szükség minden darabnak egészét, jelenésenként eléadnunk. A' Közönségnek nagy része maga is megítélte külömben is, mindeniknek érdemeit 's hijánosságait, 's kérdés, ha az Iró megtenné é, a' mit ohajtunk, t. i. Az Egésznek uj formába való általöntését. Karaktere ezen munkáknak: a'

bennek lévő váratlan gondolatok nagysága, szelíd meleg érzés, mérészséggel elegyült olvadó képzelés. Poétai nyelve, egynek sincs a' béküldők között olyan mint az övé, csak kár hogy néhol felette buja növésü, nem tisztált, nem szoros. Ezen Iróról, sok természeti erejénél fogva azt kell hinnünk, hogy bizonyosan csak kritikájink nem léte 's a' más nyelven irottaknak, általa elmulasztott olvasása, a' mint maga vallja, Előbeszédjében 1) okozza drámai művészsége hijánosságait. Állanak ezek ebben: Nem gondolkodott a' drámai hog megkötéséről, melly az olvasó figyelmét nyughatlan vágyásba ragadná, annál fogva nincs a' bognak közepe, nincs feloldása, 's így, munkája mindenütt csak sima. Nem váltják - fel egymást sebesen a' várakozást, megalégedést vagy fájdalomt okozó tettek, e' helyett személyei majd mindenütt hosszasan dialogizálnak. Hanem ujra előhozva, egyedül a' gondolatok nagyságára nézve, nem ismer az Itélő jobb munkát, drámai Literaturánkban, mint ezeket és Kisfaludy' Hunyadi Jánosát, mindeniket külön értelembé véve. Kisfaludy' Höse büszkén - nemes, fegyver zörögve csap elé, egy uj Epaminondas, ezen ismeretlen Iró Hunyadija pedig, Kemény Simonban, Virgyili pius Aeneas. Kétségen kívül, az elsőbb jobban eltalálta Hunyadi karakterét. A' mi vélekedésünk sze-

---

1) Addig egy dramaticusnak se kellene írni, mig a' dráma reguláját a' maga általlatásaival nem egyesítette. Eschenburgnak, Entwurf einer Theorie und Litteratur der schönen Redekünste, munkája, minden ide tartozó írásokkal megismerethet. A' harmadik kiadás kijött, Berlin és Stettinben 1805.

rint tehát, ezen játékok, fűzetlen orientál gyöngyök.

3. Kun László, magyar Király halála.

Egy eredeti hősi Szomor-játék. Öt Aktban. 1815. Így kellett volna: Eredeti hősi Szomorú-játék, öt felvonásban. Az első felvonás négy elsőbb jelenéseiben eléadatnak ezek: egy gazdag Kún, két magyar rabszolgával talyigáztat, ezek, nyomorúságaikat beszélnek, a' gazdag Kún, hozzájuk megyen, kényszeríti őket korbácsol, a' nehéz teher vitelére, ekkor jő Myze, a' Nádor, 's az emberiség pártfogó érzésével pirongatja a' Kunt, 's tömlöczbe viteti, a' rabszolgákat pedig szabadon bocsátja. A' Nádor kesereg Hazáján, mint bitangolják azt a' Tatárok után a' Kunok, a' Nádor felteszi magában, hogy törvényes kötelessége szerint a' Hazát védeni fogja. Az, 5, 6, 7-dik jelenésben Arbucz, Turtul, Kemenche fő-Kunok, tanácskoznak, mint üssenek a' Körösszeghen lévő Nádorispánra, seregeikkel. Kemenche, szerelme megvettetéséből forral bosszút, 's biztatja Arbuczot, hogy a' magyar Királynak, az ő leánya Edua iránt való szerelme segíteni fog rajtok. Megesküsznek a' Magyarok ellen. A' felvonás végével azt írja a' Költő, a' lepel lecsúsz, e' helyett, a' kárpit lebocsáttatnak, a' mit azonban említeni sem szükség; a' lepel lecsuszása pedig egyébre emlékeztet.

A' II-dik felvonás első jelenésében, Rédey Tilke, a' Nádor hitvese, hárfa mellett énekli a' Körösszeghi várban, IV-dik Bélának azon énekét, mellyel a' Tatárok haza menetele után, szép országa vesztén panaszlott. Ezután, Hazája mosto-

ha sorsán bánkodik, 's ezen dísztelen kifejezéssel él:

Édes Hazám, midőn Királyod vesztegli

Legszebb korát és gyomrodát turkálja fel

Ezen átkozott faja Kún.

Rédey Tilke, minden reményét, férjébe veti, 's mint egy Heroína mondja, hogy hozzá menetelkor is már, ő benne hitte előre a' Honny megsabadítóját. Reszketve beszéli-elé álmát, mellyben a' Király megmentésére ment férjét, két Kuntól megöletni látta. A' 2-dik jelenésben, a' Národné fija, Haba, jö-elé Nevelőjével Oklicsal, 's Haba, Anyját, Mamának, 's Apját, Papának nevezi. Ha az Iró, azzal védené is magát, hogy a' gyomrodát turkálja-fel-t, a' vad korból lehet említeni, 's hogy a' kifejezéssel is festeni kell a' személy idejét, ámbár azon szavak helyett található volna diszesebb-erőset is, miért jö ezen németes mama 's papával a' mostani korba által, 's nagy anachronismust követ-el, midőn a' gyermekkel azt mondatja, hogy ő sem fog mindég gyermek játéki ólom katona rendeknek parancsolni. E' gyermek, a' maga Okolicsával együtt minden hézag hagyása nélkül maradhatott volna gynaeceumában. A' 3-dik jelenésben, a' Nádor Budára menni kizsi feleségét 's igéri, hogy a' Királyt is arra fogja bírni, ha szépen nem lehetne erővel is, a' kinek Erzsébet Királyné 's Fülep Püspök eleibe jönni készülnek. Tilke, férjével akar maradni, azt mondván, hogy ő is fegyverbe öltözik, 's erre töle engedelmet kér, mert

hazája 's hitveséért

Vért ontni kész minden magyar Nő. (feleség) Myrze, erre, feleségét áltedzi, a' Költő szerint, de talán inkább megöleli, 's győzödelem érzésé-

vel ragadtatik-el diadalra, megvallja Tilkének, hogy most ezért még inkább szereti, de azt is mondja simítatlansággal hogy Magyaroknak, asszonyokra bízni védelmeztetését nem illik, 's az asszonynak tartozásait, nyájas szelídséget, házi dolgok elrendelését rakja elébe, csak, nem oly magához-vonólag, mint ezt Hector. Andromachénak mondja. Itt lett volna hely, elragadó festéssel, a' szívet megnyerni, de fáradttan maradt a' beszéd, mellyet ismét Haba is megzavar ezzel:

Hát én Papám, én nem vagyok mint a' Mámám Asszony.

'S Oklics azt mondja, hagyjuk mi itt a' Papát, menjünk tanulni, 's Tilkével együtt elmennek. A' Költő előtt homályosan fogott csak rémleni, hogy ezen jelenés a' legszebbek közül való lehetne, 's a' most alkalmatlanúl petyegő gyermek is jól állhatna érzékenyítésül, ha t. i. azt mondta volna a' Nádor, mint vitéz Atya: erre ügyelj te, hogy, ha én elesném is a' csatában, utánnam valaha a' Hazának nagy Hőse legyen, midőn a' rezentő fegyvert felbirhatja. De, a' felsőbb érzés, egy magasabb kép festésének ideája, csak ürességet lel a' mostaniban. A' 4-dik jelenésben (az Irónak, mindég scénben, pedig, ha már idegen szóval, inkább scénaival élünk, mert a' görög *σκηνη* után, a' scéna már második elrontás) azt adja-elé, hogy Myze a' Király híre nélkül is háborút akar indítani, a' Kúnok ellen, mert fél, hogy László, szerelme miatt nem bántja a' Kunokat, 's így az Ország vég veszélyre jut. Myze, két Hadnagyai-val beszél e' felől, heves szép tüzzel. Az 5-dik jelenésben, Hederváry megmutatja Hadnagy társának, Somogyinak, hogy Myze intézete nem pártütés, 's mennek, több Vitézekkel együtt, kik

a' Királyhoz hívek maradnak ugyan, de Hazájokat sem akarják pusztulva látni, a' Nádor' segítségére. A' 6-dik jelenésben Kemenche, kéri Edua, Kun leányt, hogy szerelmét ne vesse-meg, de Edua érzései László Király felé vágnak. Kemenche, bosszúra lobban, 's Eduát, ki neki azt mondja, inkább egy Király begyeskedője (az az ágyas-sa) lesz, mint egy fajtalan Kunnak rabja, halálal fenyegeti 's a' Királyt is megölni készül. Itt fejlődik hát-ki, miért fenekedett Kemenche az I-ső felvonásban, László ellen. A' 7-dik jelenésben, Turtul, Kun Vitéz, elbeszéli pajtássának, Arbucznak, hogy ő Körös-szeghre, a' Nádor által, a' magyar öröknek adott parancsolatnál fogva bé nem bocsáttatott. Megtudják hát a' Kunok, hogy a' Nádor a' Király szerelmei miatt veszedelemben lévő Hazát oltalmazni akarja, 's ök is készülnek. Arbucz, felteszi magában, hogy leányát lebeszéli a' Király iránt való szerelméről. A' 8-dik jelenésben, Körös-szegh várából, Hedervári és Somogyi vezérlése alatt csapatok jönnek-ki, melyek indulót énekelnek. Ezen énekben a' gondolat 's bátorító érzés nem rossz, de rythmusa nagyon sért.

Harmadik Felvonás. 1. Jel. László, azon tunódik, miért nem tudja magát a' szerelemben meggyőzni holott hite kötelezi egy jó Királynéhoz, ki most épen hozzá érkezvén, által öleli Férjét. Ez, érdemetlennék vallja magát, 's a' Királyné mond:

László, te illy szép érzéssel birva, el
Tudod hazádat, hitvesedet és lakodat, és
Mindenedet elhagyni.

László, mindent ígér Erzsébetnek, de a' gyenge, hajlékony ember fogadása egyszeribe eloszlik, mi-

helyt most Edua hozzája hízelkedve szól, azonban Erzsébet újra emlékeztetvén esküvéseire, Edua lesz megvetve, ez megint könyörög 's nyertés. Az unalomig gyenge László utóbb megint Erzsébethez hajlik. Kaczagás támad inkább az illy Hösön, mint iránta való interessze. A' 3dik jelenésben, a' Királyhoz más két Kun leány is jö, Kupchech és Mandula 's a' három most rendre ostromolja, Kupchech is szerelmes ígéreteire emlékezteti, melyekre a' tehetetlen ember így felel:

A' nyelv, midön lobbant szivünk hevülve van
Csak vesztegetve szórja az esküvést

Annál kevesbbet higjjenekik, minél hevesbbek
'S ha tetszenek szenteknek akkor csalhatók.

Erzsébet ezekre nagyon megindul 's elmegyén. László, örvénybe süllyedni érzi magát 's 's Mandula, a' más két megvetésre méltó leány vigasztalja. Félre, félre az illyenekkel a' játékszínról. A' 4-dik jelenésben, Arbucz, Edua Apja, jö elé, kit a' leány vadul támad-meg, miért akadályoztatja szerelmében, Arbucz mérgesen megyén el, utánna László. Az ötödik jelenést két Kun teszi, beszélvén egymásnak, hogy a' Nádor zúg a' Kunok ellen. Botos nevű magyar ört jöni látják, 's az egyik Kun elszalad ijedtében, a' másik kiadja Botosnak, kik legyenek a' Kunok vezérei. Arbucz kardot ránt Botos ellen, ez kiüti azt annak kezéből 's bosszújában mondja, hogy ő azért nem csap egybe vele, hogy a' Nádornak hagyja undok lelkét a' pokolra küldeni. Kemenche és Arbucz még inkább sietni akarnak, de mindég csak akarnak az egybe-ütközéssel. Mind ezek, vonszó erő nélkül vagynak eléadva. A' 8-dik jelenésben Kupchech dicséri Eduát, hogy a' Kun szeretőt megveti, de inti, vigyázzon annak bosszujára: Mit, mond Edua, mint később egy bitang Pompadour.

Ki a' Király szívét kezében tartja az
Szemöldökével ölhet és életre is

Hozhat's jaj annak, a' kit az meg nem kegyel.

A' kegyel, itt elrontja a' mondás értelmét.—Majd, Arbucz, kényszeríti leányát Kemenchet szeretni, de hijába. A' felboszonkodott Apa, két órányi gondolkodásra való időt enged leányának Körösszeghen bizonyosan se toronyi se zsebbeli óra nem volt. Delet vagy estvét kellett volna itt említeni. A' 10-dik jelenés is még mind Eduának kinjait festi, eléggé unalmasan, mert egy Ágyas anyi részt nem érdemel. Itt, Mandula, megmondja Eduának, hogy László Budára megyen. Kupchech is elérohan Kemenché, mond, a' Magyarok elfogták, 's Budára menetelre kísértetődik a' Király. A' három ágyas szomorkodik. Edua elájul. Szegények! A' lepel ismét lecsúsz.

A' IVdik Felvonásban, Erzsébet, Tilke 's Filep Püspök örvendenek, hogy a' Királyt, Budára menetelre lehetett bírni. Tilke, ennél fogva minden jóval biztatja a' Királynét. Erre trombita hallik, melly jelt a' Királynénak az indulásra, a' ki előre megyen több kísérekkel, a' Király menetele pedig más napra van határozva. A' 3-dik jelenésben, Arbucz, Turtul, ismét a' Nádornak ellenek való készülését emlegetik 's ohajtják, bár elszökhetnék Kemenche, azonban jö is, elszökvén Eduához való szerelme indításából, most a' három ismét megesküszik, hogy a' jövő éjjel Körösszegre csapnak. Ezen éjet megelőző estvén, a' 4-dik jelenésben László, Eduával ismét együtt van. Edua, a' lemenő napra emlékezteti a' Királyt, midön egyszer épen olyan tájban eskütti neki hív szerelmet. Edua a' felolvasztott érzéseknek szép hangjait hallattatja itten, 's részvételé

gerjesztene, ha lány ember 's egy öröm leánya közt nem folya ezen beszéd. Elszökjük itt ezek 's majd Mandula és Kupchech unalmas pityergéseiket, mellyel ismét velek maradásra veszik a' Királyt. Itt, még inkább kitetszik Erzsébetnek gyenge előre látása, mert ismervén a' híg férjt, elindulása előtt, könnyen hívősége mellett is a' Nádornak olly vígyázatja alá kellett volna adni, hogy a' Királyné lehetetlennek tartsa a' Királynak további ott mulatását. Azonban e' megnyugodt hiedelmet, akár mint szemeskedett volna a' Nádor, valamelly álnokság vagy fatum játszattassa valaki. Most, Myze, bár melly Hazára figyelmező bátor Vitéznek van előre jelentve, csak lassan dolgozó tehetetlennek látszik, ámbár a' 6-dik jelenésben parancsolva küldi a' Kun ágyasokat a' Király mellől, 's emlékezteti a' Királyt a' magyar törvényre, hogy a' Nádornak kell véghez vinni a' királyi kötelességet, ha a' koronásfő arra elégtelen. Vitézeivel, hát, a' leányokat el akarja hurczoltatni. A' Király jót áll ezek felől, hogy előttük bátran beszélhet. Nem mond a' Nádor, mit a' magyar Király 's Nádor, szóllanak a' Honny ügyéről, azt, nem hogy illy Ágyasok hallhatnák, de még az asszonyi nem' tükörei sem. A' Nádor kemény szemre hányásokat tesz a' Királynak, ez megilletődik, Myze még is folytatja azokat. Majd, amaz újra mondja:

Hazámat boldogítani kell sietnem

Mert ez legelső tiszte 's legfőbb a' Királynak.

A' 7-dik jelenés azzal kezdődik, a' mint, Turtult Botos épen üzi 's általdöfni akarja. A' Nádor közbe veti magát, Turtul köszöni neki életét, 's még is, háladólag ölelni akarván, Myzét keresz-

tül szúrni incselkedik. Kezembem volnál, alacsony teremtés, mond a' Nádor, de

a' Magyar

Gyilkos 's sicarius büzös vérével éles
Kardját béfertéztetni nem tanulta-meg.

Ő a' csaták piacznán kiáll és szembe száll
Akárminő gonosszal és dühössel, Ő

Harczolni vívni ölni tud, gyilkolni nem.

Turtul ezzel elsompolyog, 's Botos azt sajnállja;
a' Nádor szól:

Jobban érdeli a' gonoszt fellegező

Szivünk magas kegyelme, sem a' hév indulat
Keményen eltalált dühös bosszújai.

A' 8-dik jelenés, Arbucz és Kemenche, unalmasan ismétlett tanácskozásaikat adja-elé, hogy, t. i. a' Királyt megöljék 's még ez éjjel. Kemenche ezt azért teszi, hogy ha, Edua az övé nem lesz, sirjon az őt megvető leány, imádottja után, 's Arbucz pedig a' leányt kényszeríteni igéri. Itt nem látszik eléggé az ok, miért gyűlöli Arbucz is a' Királyt. Kemenche iránti barátságból? Ha igen, ugy előre kellett volna azt bocsátani 's az olvasóval inkább észre vétetni a' rugót. Utóbb ugyan a' szabadságot említi, de hiszen a' játék nem mond semmit a' felől, hogy László, őket nyomta volna. Uralkodásra vágyásból é? E' végett nincs eléggé elkészítve rejtett planumok. Mig a' két Kun megegyezik, bé lép Turtul azon hírrel, hogy a' Magyarok már mind alusznak, ezek hát mennek a' Királyra rontani törjeikkel.

Az V-dik felvonás, első jelenésében, Myze, éjtszaka, alszik, 's azt álmodván hogy a' Király veszedelemben van, ébren kíván maradni. 'S csenget, 's erre Botos bélép. Ismét nem lehet hinni, hogy az akkori Nádor csengetyüvel hívta

volna bé őrállóját. Botossal lármát kiáltat a' táborban. A' 2-dik jelenésben, Edua sem alhatik, neszt hallván a' Király sátora körül. Edua hallja épen Apja szavait: Gyilkold, ne szánd, ha uralkodásra vágyakodsz. A' nagy zajban hozzája fut, 's kiáltja, ah, oda van László. A' 3-dik jelenés, Lászlót véreben fetrengve mutatja. Edua, holt testénél térdel, Lászlóra borúl, Kemenche béfut, 's Eduát hátulról, a' Nádornak vélvén, általdöfi. A' bosszus, észre veszi tévedését, Edua fél holt testét áltöleli, de, az, akkor is gyűlölségét hörgi iránta. Most Kemenche is vasába akar ereszkedni, de Mandulát meglátván, tartóztatja magát, megvallja, hogy ő, Edua gyilkosa. Mandula ájulva rogy le. És így a' kedves czafrinkák halomra dőlnek. Kupchech, tán oda futtában ájult-el, mert szó nincs róla. A' 4-dik jelenés hajnalt képeztet, de igen hamar. Itt egy sereg magyar lovas űzi a' Kun lovasokat, utánnak a' gyalogok harcolnak. Myze eléáll, 's Hadnagyaihoz mondja. Így büntet Isten sok vétkeinkért. Utoljára Arbucz és Turtul, kötöztetve hozattatnak. A' Nádor czirmolja őket, Arbucz megismeri, hogy halált érdemel. Myze, Kemenché is keresteti, 's bakót az az hóhért hozat, hogy mind a' hármat karóba huzassa. A' lepel most utoljára csúsz-le.

Nyomorúlt idő-kor, mellyben ez történt. Szerencsétlen választása a' Költőnek, melly erre vagy ilyenre esett és esik.

Mint eddig minden Dramatikusainknak, ugye' Költőnek is az a' hibája, hogy a' játék-meséjét jól egybekötni, azt feloldani, mindent egy fő tett körül forogtatni, a' karaktereket egymástól kitetsző külömbözéssel és a' játékot, sebesen meglepő változásokkal vonzóvá tenni, nem igyekeze

nek. Élet nem mozog, tűz nem éleszt, nyelv tisztasága nem ingerel, szív nem érdekeltetik. Mély pszichológiai vonásokra, mellyek a' léleknek legvékonyabb mozdulatait mutatják, nincs gond. — E' játék írója, nem értette a' nyelv' ujságát, mellyel élni szeret, jól úgy olvasztani, hogy annak ingere legyen. Nincs önnerejüségre megérve, mert még más Írójink szebb kifejezéseit ismétli. Igyekezzenek máskor, jambusait is, könnyebben folyókká 's több rythmusszal teljesebbekké tenni, nem Phaedrústól, Terentztől, Plautustól tanulva azok művészségét, hanem Hometól, a' Grundsätze der Kritik-ban, ki után, Göthe és Schiller is tették harmóniássá jambusaikat. Az ő, anapaestus és dactylus lábakkal botorkálóvá tett jambusai, most, olyanok, mint részeg' ténfergése, kivált azon helyen, hol érzés vagy gondolat se vonsz: a' hol pedig azok legalább sugárzanak, olyanok, mint a' tánczolni csak most tanuló leányka, ki mingyárt-mingyárt elvétí a' lépéseket, 's lába helytelen hordozását csak ártatlan arczának megpillantása felejteti-el velünk, azon remény alatt, hogy egykor jobban fogja tudni. Ott van grátzia, hol minden mozdulat a' muzika taktusára tétetik 's egy kedves hajlékonyságu szép alak által, az illendőségnek egész nemességével.

Még egy más, Losonczy Bánffy István cím alatt béküldetett Játéknak kritikája készen van, a' Kiadóhoz beadva, de azt a' hely szük volta miatt ki nem adhattuk.